

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Varhaisen tuen perhetyö erityislapsen perheen tukena

Eeva Kemppainen

2018 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Varhaisen tuen perhetyö erityislapsen perheen tukena

Sosionomi
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2018

Varhaisen tuen perhetyö erityislapsen perheen tukena

Vuosi 2018 Sivumäärä 69

Opinnäytetyö tehtiin Vantaan kaupungin lapsiperheiden varhaisen tuen yksikön sosiaalihuoltolain mukaisen perhetyön tiimin tilauksesta. Tavoitteena oli tutkia, miten perhetyöllä voidaan tukea niitä perheitä, joissa on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tarkoituksena oli kartoittaa, millaisin menetelmin perheitä tuetaan arjessa ja miten perheet itse ovat kokeneet hyötyneensä perhetyöstä. Opinnäytetyössä tutkittiin perheitä, joissa oli 0-8-vuotiaita erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia. Teoriaosuudessa käsitellään, mitä on erityisen tuen tarve, millaisia erityisyyksiä tutkittavien perheiden lapsilla oli ja miten erityislapsen perhettä tuetaan. Teoriaosuus avaa myös perhetyötä, varhaista tukea ja sosiaaliohjaajan työtä perhetyössä Vantaalla.

Tutkielman aineisto kerättiin vanhempien teemahaastattelulla. Litteroitu aineisto analysoitiin sisällönanalyysin keinoin. Keskeisimmät tulokset tutkielmassa ovat perhetyön kokonaisvaltainen hyöty perheelle. Vanhemmat kokivat, että on tärkeää tutustua jokaiseen perheenjäseneen ja selvittää, miten jokaisen hyvinvointiin ja perheen vuorovaikutukseen voidaan vaikuttaa. Perhetyö toi uusia työkaluja arjessa selviämiseen mutta vahvisti myös vanhoja. Vanhemmat kokivat saaneensa perhetyöstä henkistä tukea ja toivoa tulevaan sekä uutta näkökulmaa ammattilaiselta. Perhetyötä voitaisiin kehittää lisäämällä ilta- ja viikonloppuaikoja, selkeyttämällä sosiaaliohjaajan roolia sekä lisäämällä suunnitelmallisuutta kotikäynteihin. Sosiaaliohjaajien tuntemusta eri palveluista voisi vielä kehittää. Perhetyön näkyvyyttä palvelumuotona tulisi myös lisätä.

Asiasanat: perhetyö, perhe, erityislapsi, varhainen tuki

Year	2018	Pages	69
------	------	-------	----

The commissioner of this bachelor's thesis was the Family Support Team of Vantaa's Early Support Unit working within the Social Welfare Act. The purpose was to study how family work can support the families who have children with special needs. The purpose was to determine the methods that can be used to help families cope with everyday challenges and how the families have benefitted from the provided family work. The target group was families with children ranging from new-borns to eight years-olds. The theoretical part of the thesis deals with children with special needs, the special needs that these families had and how these kinds of families can be supported. The theoretical part of the thesis also deals with family work, early support and the work of a social advisor in early support family work in Vantaa.

The data was collected by conducting themed interviews with the parents. The transcribed data was then analysed using content analysis. The results indicated that the family work had a comprehensive impact on these families. The parents thought that it was important that the social advisor becomes acquainted with every member of the family to ascertain everyone's well-being and interaction. The family work provided new methods to cope with everyday challenges, and, in addition, it also strengthened the existing ones. The parents expressed that they had received mental support and hope from the social advisor. The social advisor also gave them professional advice. The results showed that family work could be developed by adding evening and weekend times to home calls. The social advisor's role during a home call should be clarified to the family and the home calls should be planned beforehand. The knowledge of different services available for families in Vantaa should also be increased among the workers in family work. The early support family work should also be more visible as a service.

Keywords: family work, family, children with special needs, early support

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Erityistä tukea tarvitseva lapsi.....	7
2.1	Käytöshäiriöt.....	9
2.2	Kehitykselliset neuropsykiatriset häiriöt	10
2.2.1	Autismi ja Asperger	11
2.2.2	ADHD ja ADD	12
2.2.3	Kielelliset erityisvaikeudet	14
2.2.4	Aistitiedon käsittelyn häiriö	15
2.3	Sosiaalis-emotionaalisen kehityksen haasteet	16
2.4	Erityisherkkyyys.....	17
2.5	Erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen tukeminen	19
3	Perhetyö	21
3.1	Perhetyön määritelmä ja toteuttaminen	21
3.2	Perhetyö ja lapsen etu.....	22
3.3	Perheen tukeminen perhetyöllä.....	23
3.4	Erityinen lapsi perhetyössä.....	25
3.5	Perhetyön menetelmiä ja työskentelytapoja	26
4	Lapsiperheiden varhainen tuki ja sen kehittäminen	28
4.1	Varhainen tuki Vantaalla	30
4.2	Varhaisen tuen perhetyö Vantaalla	31
5	Opinnäytetyöprosessi	32
5.1	Opinnäytetyön tausta	32
5.2	Aiempiä tutkimuksia aiheeseen liittyen	33
5.3	Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset	34
5.4	Tutkimukseen osallistuneet perheet	35
5.5	Aineiston kerääminen	36
5.6	Sisällönanalyysi.....	39
5.7	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	39
6	Tutkimustulokset	41
6.1	Perheen haasteet ja toiveet	42
6.2	Tavoitteet perhetyölle	43
6.3	Monin menetelmin tavoitteita kohti.....	45
6.4	Erityistarpeiden huomioiminen työskentelyssä	47
6.5	Tavoitteiden saavuttaminen ja saatu hyöty perhetyöstä	50
6.6	Kehittämisehdotuksia perhetyölle	52
7	Johtopäätökset ja pohdinta	54

8	Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa	60
	Lähteet	62
	Liitteet.....	66

1 Johdanto

Tutkimusprosessini lähti liikkeelle siitä, että suoritin sosionomiopintoihin liittyvän työn kehittämisen harjoittelun keväällä 2018 Vantaan kaupungin lapsiperheiden varhaisen tuen yksikön perhetyön tiimissä. Perhetyö oli minulle entuudestaan vieras työmuoto, johon halusin päästä tutustumaan käytännössä. Työ tuntui harjoittelun aikana hyvin merkitykselliseltä ja ajattelin, että sitä olisi mielenkiintoista päästä tutkimaan lisää. Opinnäytetyön aihe nousi perhetyön tiimin tarpeesta saada lisätietoa erityislasten tukemisesta perhetyöllä. Myös minua itseäni aihe kiinnosti, koska opintoni ovat suuntautuneet lapsiin ja perheisiin, joten sitä oli mielekästä ja opettavaista lähteä tutkimaan.

Tutkielmassani pyrin selvittämään, miten erityislasten perheitä autetaan varhaisen tuen perhetyöllä ja miten perheet ovat kokeneet saaneensa hyötyä perhetyöstä erityislapsiarjen tukemisessa. Erityisyyden käsite on laaja-alainen, joten sen takia perehdyn teoriaosuudessa siihen, mitä tarkoitetaan erityistä tukea tarvitsevilla lapsella. Selvitän, millaisia erityisen tuen tarpeita lapsella voi olla ja millaista tukea ja hoitoa lapsi ja hänen perheensä voi saada. Keskityn kuvaamaan nimenomaan niitä haasteita, joita tutkimani perheet kohtaavat arjessa. Erityishaasteiden skaala on laaja, joten tutkielmani ei riitä kattamaan niitä kaikkia. Tutkimukseen osallistuneiden perheiden lapsilla ei ollut vielä varsinaista diagnoosia, joten käyn läpi niitä erityispiirteitä, joista vanhemmat kertoivat haastattelussa. Käsittelen teorian pohjalta myös perhetyötä; miten se määritellään, mitä työskentelyprosessiin kuuluu ja miten perhetyöllä tuetaan perhettä. Tutkielman jälkipuolisko käsittelee omaa tutkimusprosessiani ja haastatteluista nousseita tutkimustuloksia.

2 Erityistä tukea tarvitseva lapsi

Erityisen tuen tarve määritellään eri lähteissä hieman eri tavoin. Sosiaalihuoltolain 3 § kohta 6 määrittelee erityistä tukea tarvitsevan lapsen henkilöksi, jolla on vaarantuneet tai kasvua ja kehitystä vaarantavat elinolosuhteet tai hänen oma käytöksensä vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään. Kohdassa 3 määritellään, että erityistä tukea tarvitsevilla henkilöllä on erityisiä haasteita tarvitsemiensa sosiaali- ja terveyspalveluiden hakemisessa tai saamisessa, koska hänellä on esimerkiksi jokin psyykinen tai kognitiivinen vamma. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Saukkola ja Laane puolestaan määrittelevät, että lapsi on erityislapsi, jos hänellä on fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia tai henkisiä ominaisuuksia, jotka poikkeavat

keskivertolapsen piirteistä. Näillä ominaisuuksilla on hankaloittava vaikutus lapsen elämään, arkeen ja oppimiseen. Niiden takia lapsella on erityisiä rajoitteita tai haasteita arjessa. (Saukkola & Laane 2017, 130.)

Pihlaja ja Neitola toteavat, että lapsen erityisen tuen tarpeen nimeäminen, tunnistaminen ja määrittely on monimutkaista. Lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen haasteet ovat kontekstisidonnaisia. Kun lapsen kehityksestä tai oppimisesta aiheutuu huolta tai niiden eteneminen ei ole tavallisen kehityksen mukaista, voidaan erityiskasvatuksessa puhua lapsen tuen tarpeesta. (Pihlaja & Neitola 2017, 81-82.)

Erilaisuus määritellään eri tavoin eri kulttuureissa. Käytöksen ja oppimisen vaatimukset ovat kulttuurisidonnaisia. Lapsen erilaisuus voidaan nähdä joko yksilön ominaisuutena, yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksen ominaisuutena tai pelkän ympäristön ominaisuutena. Kun ajatellaan, että erilaisuus on lapsen ja ympäristön välillä, lapsen omat erityiset tarpeet eivät tule huomioiduksi tai ymmärretyksi. Ympäristön odotukset ja yritykset vastata lapsen tarpeisiin ovatkin ristiriitaisia lapsen mahdollisuuksiin ja tarpeisiin nähden. Kun nähdään, että ongelma on ympäristössä, koetaan normit ja rajat asioiksi, joita pitäisi muuttaa. Ongelmat ovat siis siirtyneet enemmän ympäristön kuin lapsen ominaisuuksiksi, sillä lapsi on osa omaa sosiaalista ympäristöään. (Pihlaja 2004, 124-125.)

Jokaisella lapsella on erityisiä tarpeita. Joidenkin lasten haasteet korostuvat niin, että lasta hoitaville aikuisille tulee uudenlaisia haasteita, jotka voivat olla niin suuria, että tavalliset kasvatusmenetelmät kyseenalaistetaan ja kasvattajien on pakko kehittää uudentyyppisiä menetelmiä. Lapsen erityisvaikeuksien takana on usein eri syitä samanaikaisesti. Jokainen lapsi on ainutlaatuinen, eikä ole kahta samanlaisesti oireilevaa lasta. On huomioitava lapsen yksilölliset tarpeet diagnoosista huolimatta. Jokaisella lapsella on myös omat voimavaransa ja vahvuutensa, joita tulee korostaa erityisistä vaikeuksista huolimatta. (Vilén ym. 2013, 272-273.)

Lapsen erityistarpeet tulee nähdä kokonaisvaltaisesti myös voimavarat huomioiden. Vanhankantainen ajatus on, että ongelmiin tulee löytää yksi syy. Parhaiten lasta auttaa laaja-alainen ja moniammatillinen yhteistyö. Lapsen kanssa työskentelevien aikuisten on yhdessä mietittävä, miten jokainen voisi toimia eri tavalla kuin ennen. Lapsen ja perheen tukemiseksi on

mietittävä, mitkä keinot ja tukimuodot auttavat juuri heitä parhaiten eli on huomioitava perheen yksilölliset tarpeet. (Vilén ym. 2013, 272.)

2.1 Käytöshäiriöt

Käytöshäiriöön liittyy jokin hallitsematon toiminta, jonka saa alulle voimakas sisäinen yllyke, ja tämä toiminta vahingoittaa omaa tai toisten elämää jollain tavalla (Juusola 2012, 85). Jos lapsella on voimakastahtoinen, vahva ja kielteinen reagoititapa ja hän on tyytymätön, tämä voi vaikuttaa lapsen kehitykseen negatiivisesti. Lapsen reagointi- ja toimintatapa muokkaa sitä ympäristöä, jossa lapsi kasvaa ja kehittyy, ja voi aiheuttaa epäonnistumisen tunnetta vanhemmissa. Vanhemmat voivat väsyä, olla ymmällään ja potea myös syyllisyyttä. (STM 2004, 215.)

Lasten käytöshäiriöt ja -ongelmat ovat yksi yleisimmistä syistä hakeutua psykiatriseen hoitoon. Käytöshäiriössä lapsen käytös on säännöistä ja normeista sekä muiden oikeuksista piittaamatonta. Uhmakkuushäiriössä lapsen käytös on ikätasosta poiketen pitkäkestoisesti vastahankaista, vihamielistä ja uhmaavaa. Hän käyttäytyy kuin 2-3-vuotias uhmaikäinen. Osa lapsista jatkaa uhmakasta käytöstään uhmaiästä lähtien, toisilla uhmakkuus alkaa uudestaan vasta kouluiässä. Lapsen käytöshäiriön diagnosoimiseksi tarvitaan tietoa lapsen käytöksestä eri tilanteissa häneltä itseltään, vanhemmilta ja muilta lapsen kanssa toimivilta aikuisilta esim. päivähoitossa. Käytöshäiriön syntyyn vaikuttaa usein monta eri tekijää: geneettiset, aivojen rakenteeseen ja toimintaan sekä ympäristöön ja vuorovaikutukseen liittyvät tekijät. Turvattomuus, epäsäännöllisyys ja rajattomuus kotona voivat edistää käytöshäiriön syntymistä. (Aronen & Lindberg 2016, 254-255, 257.)

Käytöshäiriön rinnalla on usein jokin toinen sairaus, joista ADHD on yleisin. Myös masennusoireita voi ilmetä käytöshäiriöisellä lapsella tai nuorella. Usein lapsen tai nuoren älyllinen suoriutskyky on heikompi kuin keskimäärin tai hänellä on jonkinasteisia oppimisen haasteita. Käytöshäiriöön kuuluu toistuva ja pitkäaikainen käytöstapa, joka rikkoo toisen perusoikeuksia tai ikään kuuluvan sosiaalisen käytöksen perussääntöjä. Oirehdinta on kestänyt vähintään kuusi kuukautta ja voi sisältää mm. ikätasoon verrattuna epätavallisen paljon kiukkukohtauksia, riitelyä aikuisen kanssa, sääntöjen uhmaamista sekä suuttumista epätavallisen herkästi ja usein. Vakavampia käytösmalleja ovat mm. fyysisten tappeluiden aloittaminen, ilkeiden tekeminen, varastaminen, toistuva koulupinnaus ja kiusaaminen. (Aronen & Lindberg 2016.)

Impulsiivisuus on yksi käytöshäiriö. Se tarkoittaa sitä, että ihminen reagoi ärsykkeisiin hyvin nopeasti ajattelematta seurauksia. Impulsiivisilla ihmisillä on tutkittu olevan matala serotoniin taso ja heillä erittyy dopamiinia moninkertaisesti muihin verrattuna. Toistuvat raivokoh-
taukset ovat impulssikontrolliin liittyvä häiriö. Pienikin ärsyke voi laukaista kohtauksen, jossa ihminen on silmittömän raivon vallassa ja tekee ja sanoo asioita, joita ei pysty kontrolloimaan. (Juusola, 85, 87.)

2.2 Kehitykselliset neuropsykiatriset häiriöt

Kehitykselliset neuropsykiatriset häiriöt ovat kehitysiässä psykiatrisin oirein ilmeneviä sairauksia, jotka johtuvat neurologisesta tai neurobiologisesta häiriöstä (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 243). Saukkola ja Laane käsittelevät teoksessaan ns. nepsy-lapsia eli lapsia, joilla on neuropsykiatrisia erityispiirteitä, kuten ADHD/ADD, Aspergerin oireyhtymä tai jokin muu autismin kirjon häiriö, Touretten oireyhtymä, aistitoiminnan häiriö tai kielellinen erityisvaikeus. Näitä erityispiirteitä ei useinkaan näe ulospäin mutta ne vaikuttavat merkittävästi lapsen toimintaan ja muiden suhtautumiseen häneen. Nepsy-lapsi näyttää ulospäin tavalliselta ja liikkuu, kävelee ja juoksee normaalisti. (Saukkola & Laane 2017, 131.)

Lapsen neuropsykiatristen häiriöiden syntyyn vaikuttavat sukupuoli, perintötekijät, raskaudenaikaiset tekijät ja ympäristötekijät. Sukupuolella on yhteys häiriöiden esiintyvyyteen. Varhaislapsuuden aikana pojilla on suurempi riski psykiatrisiin ja kehityksellisiin häiriöihin. ADHD, autismi, oppimishäiriöt ja käytöshäiriöt ovat lapsuusiässä yleisempiä pojilla. Perintötekijöillä on huomattava vaikutus joillekin häiriöille, esim. autismille, toisiin häiriöihin geneettinen vaikutus on pieni. Yleensä häiriön syntyyn vaikuttavat sekä geenit että ympäristötekijät. Neuropsykiatristen häiriöiden, esim. ADHD:n ja autismin, synty voi johtua raskaudenaikaisista tekijöistä, kuten keskosuudesta, sikiön kasvuongelmista tai hapenpuutteesta. Äidin käyttämä alkoholi ja tupakka vaikuttavat myös sikiön kasvuun ja sitä myötä tiettyjen neuropsykiatristen häiriöiden syntyyn. Jopa äidin korkea stressihormonitaso raskauden aikana voi vaikuttaa sikiön aivojen kehitykseen. (Sourander & Marttunen 2016, 117-119.)

2.2.1 Autismi ja Asperger

Autismi on neurobiologinen keskushermoston kehityshäiriö, joka käsittää hyvin laaja-alaisia ongelmia lapsen kehityksessä. Autismin syy voi olla geneettinen, liittyä raskauden aikaisiin häiriöihin tai infektioihin tai johtua varhaislapsuuden infektioista tai häiriöistä. Autismin kirjo on hyvin laaja, sillä autististen lasten sosiaaliset taidot, puheen kehitys ja kehitystaso yleensä ovat hyvin eri tasoilla. Autismiin liittyy puutteellinen sosiaalinen kehitys, kommunikaatio- ja vuorovaikutusongelmat sekä rajoittuneisuus, toistavuus ja epäsovinnaisuus toiminnassa sekä aistien yli- tai aliherkkyys. Autismin kirjoon kuuluvat Aspergerin, Rettin ja Touretten oireyhtymät sekä disintegratiivinen kehityshäiriö. (Vilén 2013, 293.)

Autistiset oireet alkavat ilmetä yleensä jo ennen kolmen vuoden ikää. Vanhemmat huolestuvat lapsen puutteellisista vuorovaikutustaidoista, kielen kehityksen viivästyemisestä tai lapsen leikkimättömyydestä ja vetäytymisestä. Lapsi voi vaikuttaa siltä, ettei hän kuule, kun hän ei reagoi vanhemman puheeseen. Myöhemmin lapsen voi olla vaikea ymmärtää kokonaisuuksia ja tehdä johtopäätöksiä. Autistisen lapsen voi olla vaikea hahmottaa sosiaalisen vuorovaikutuksen pelisääntöjä. Hän kokee, että muut lapset tietävät sen, mitä hänkin tietää, eikä hänen siis tarvitse kommunikoida muiden kanssa. Tästä seuraa, että sosiaalinen elämä ei pääse kehittymään autistisella lapsella. Kuvainnollisuus ja vertauskuvat ovat lapselle hankalia ymmärtää. (Vilén ym. 2013, 293-294.)

Asperger kuuluu autismin kirjoon. Asperger-lapset ovat usein hyvin taitavia kognitiivisesti ja he pystyvät oppimaan nopeasti eri asioita. Usein kiinnostuksen kohteet ovat hyvin rajalliset. Heillä on useimmiten ongelmia sosiaalisten tilanteiden lukemisessa. Heidän tapansa toimia voi olla epäsopeva tilanteeseen tai heidän voi olla vaikea asettua toisen asemaan. Asperger-lapset voivat olla joustamattomia ja impulsiivisia. (Saukkola & Laane, 2017, 132.)

Asperger-piirteet alkavat ilmetä yleensä neljännen ikävuoden jälkeen. Joillakin piirteitä voi näkyä jo parivuotiaana. Piirteitä ovat mm. häiriintynyt unirytm, tarkkaavuuden puutteellisuus, yliaktiivisuus tai poikkeava rauhallisuus, kehon hallinnan heikkous, tuijottava katse tai katsekontaktin välttely sekä äärimmäinen kiinnostus yksityiskohtiin. Usein Asperger-lapsi alkaa kävellä ja puhua hyvin aikaisin. (Juusola 2012, 52.)

Asperger-lapsen on vaikea mukautua toisten lasten seuraan. Hän olettaa, että toisella lapsella on sama käsitys asioista kuin hänellä itsellään, sillä hänellä ei ole käsitystä toisen ihmisen mielestä. Heidän voi olla vaikeaa erotella ja nimetä eri tunteita. Aktiivisuus on hyvin yksilöllistä Asperger-lapsilla. Toiset lapset ovat jopa tungettelevia, toiset taas hyvin passiivisia ja eristäytyneitä. Kielellinen kehitys on tavallisesta poikkeavaa: se voi olla viivästynyttä, lapsi voi puhua hyvin muodollisesti ja kirjakielisesti, monotonisesti tai monologisesti. Aspergeriin liittyy aistiyliherkkyys, joka voi liittyä yhteen tai useampaan aistiin. (Vilén ym. 2013, 292-293.)

Juusola jaottelee Asperger-lapset kolmeen tyyppiin: aktiiviset ja erikoiset, passiiviset ja ystävälliset sekä eristäytyvät. Juusola toteaa myös, että Aspergeriin ei ole parannuskeinoa mutta elämä helpottuu iän myötä. Usein Asperger-ihmiset tulevat jopa keskivertoa paremmin toimeen työelämässä. (Juusola 2012, 53).

2.2.2 ADHD ja ADD

ADHD on yleisin kehityksellinen neuropsykiatrinen häiriö, jonka piirteitä ovat tarkkaamattomuus, ylivilkkaus ja impulsiivisuus. ADHD:ta esiintyy useammin pojilla kuin tytöillä ja ADD on yleisempi tytöillä. ADHD diagnosoidaan lääkärin tutkimuksella ja laaja-alaisella lapsen ja vanhempien haastattelulla. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 243-244, 250.) ADHD:lla on kolme esiintymismuotoa. Yhdistetyssä muodossa lapsella on tarkkaamattomuutta, yliaktiivisuutta ja impulsiivisuutta. Tarkkaamattomassa muodossa ei ilmene yliaktiivisuutta tai impulsiivisuutta (ADD). Kolmannessa, eli yliaktiivis-impulsiivisessa muodossa, lapsella ei ole tarkkaamattomuutta. (ADHD-liitto 2018.)

ADHD:n taustalla on sekä perintötekijät että ympäristö. Merkittävin tekijä on kuitenkin perinnöllisyys. Äidin raskaudenaikaisella tupakoinnilla ja alkoholin käytöllä on todettu olevan yhteys ADHD:hen. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 249-250.) Myös äidin altistuminen voimakkaalle stressille raskausaikana voi edesauttaa ADHD:n kehittymistä. Lapsen synnynnäisillä rakenteellisilla ominaisuuksilla ja psykososiaalisilla tekijöillä voi myös olla yhteyttä ADHD:hen. (ADHD-liitto 2018.)

ADHD:ta ei voi diagnosoida vielä ensimmäisten ikävuosien aikana. Leikki-ikässä (4-6-vuotiaana) alkaa erottua ADHD:lle tyypillisiä oireita. Lapsella voi olla esim. lyhytjännitteisyyttä tai vaikeutta keskittyä ponnistelua vaativiin tehtäviin. Impulsiivinen ja ylivilkas käytös voi hankaloittaa lapsen pärjäämistä esim. päivähoitossa. Lapsen voi olla vaikea odottaa vuoroaan ja kuunnella ohjeita. Vanhemmat voivat olla kuormittuneita, sillä lapsen ohjaaminen on haastavaa. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 243-244.)

ADHD:n hoitosuunnitelma tehdään lapsen iän, oireiden voimakkuuden ja havaittavuuden perustella. Hoito on yleensä monimuotoista, ja se voi käsittää sekä lääkehoidon että psykososiaalista hoitoa. Psykososiaalinen hoito on lääkkeetöntä hoitoa, jolla pyritään vaikuttamaan lapsen käyttäytymiseen ja reagointiin ja muokkaamaan lapsen toimintaympäristöä toivottua käytöstä tukevammiksi. Lapsi voi tarvittaessa saada psykoterapiaa, toimintaterapiaa tai neuropsykiatrista kuntoutusta tai valmennusta. Vanhemmat voivat myös saada vanhempainohjausta. (Pihlakoski & Rintahaka 2016, 251-253.)

ADHD/ADD-lapsen aivojen välittäjäaineiden toimiessa hitaammin heillä on vaikeuksia pitää tarkkaavuutta yllä ja he toimivat ilman harkintaa. Ylläpitääkseen tarkkaavuutta ADHD-lapsi pyrkii ”piristämään” aivojaan liikehtimällä levottomasti. Jonkinlainen liike auttaakin lasta oppimaan ja suoriutumaan esim. kokeista paremmin. ADD-lapset ovat puolestaan yleensä hajamielisiä, passiivisia ja hitaita toisin kuin ylivilkkaat ja levottomat ADHD-lapset. Apukeinot ovat kuitenkin usein samanlaiset kummallekin. (Saukkola & Laane 2017, 131-132.)

ADD aiheuttaa lapsen aivotoimintaan lieviä poikkeamia, jolloin lyhytkestoinen muisti ja oman toiminnan ohjaus heikentyvät. ADD lisää mielialojen vaihtelevuutta ja vaikeuttaa tarkkaavuuden ja vireystilan säätelyä. ADD-lapsi on usein haaveileva ja häneltä jäävät leikit ja tekeminen helposti kesken. Ajantaju katoaa helposti, eikä hän pysty kiirehtimään. ADD-lapsi voi unohtaa haavemaailmaan uppoutuessaan perustarpeensa, kuten vessassa käynnin ja syömisen. Kuuntelemiseen keskittyminen voi olla hankalaa. Tuttujen tarinoidenkin muistaminen on työstä, joten lapsi tarvitsee enemmän toistoja ja aikaa oppiakseen asioita. Lapsi tarvitsee ikätovereitaan enemmän aikuisen ohjausta. Hoputtaminen ei auta tilanteessa, koska se enemmänkin hidastaa lapsen vauhtia ja heikentää toimintakykyä. ADD-lapsi on usein hellä, herkkä ja huolehtivainen. Rangaistukset lapsen unohtelevaisuudesta ja vitkastelusta usein vain lisäävät jännittyneisyyttä ja epävarmuutta ja näin ollen ADD:n oireita. Sen sijaan tulisi suosia lyhyitä ja selkeitä ohjeita, kiinnittää lapsen huomio ennen ohjeiden antamista, pyytää häntä

toistamaan ohjeet sekä olla kärsivällinen ja lempeä. Lapsi tarvitsee kannustusta ja kiitoksia. (ADD-esite 2011.)

2.2.3 Kielelliset erityisvaikeudet

Puheen ja kielen kehityksen häiriö tarkoittaa sitä, että lapsella on hankaluuksia kielen omaksumisessa ja käytössä. Ongelma on joko puutteellinen tuottaminen tai ymmärtäminen tai molemmat vaikeudet. Lapsella voi olla vaikeus hallita ääniteitä, rajoittunut sanavarasto, vaikeuksia löytää sanoja, ongelmia prosessoida kieltä tai virheellisiä lauseenrakenteita. Lisäksi ei-kielellisessä kommunikaatiossa on usein ongelmia. Kielellisiin häiriöihin vaikuttavat suuresti geneettiset tekijät. Myös raskauden aikaisilla ja synnytyksen ongelmilla on yhteyttä häiriöiden syntyyn. Kasvuympäristö vaikuttaa ainoastaan sanavaraston syntyyn. (Lindholm, Loukusa & Paavola-Ruotsalainen 2016, 203, 206.)

Kun lapsella on kielellinen erityisvaikeus, lapsi oppii sanoja hitaasti, ensimmäiset sanat tulevat myöhään tai lapsen jo oppimia sanoja voi jäädä pois käytöstä. Lapsi voi olla puhumaton jopa vuosia ennen kuin ensimmäiset sanat ilmestyvät. Käsitteiden ja kieliopin oppiminen voi olla hidasta ja sanojen yhdistäminen lauseiksi voi viivästyä kielellisessä erityisvaikeudessa. (Aivoliitto 2018.)

On tavallista, että puheen kehityksen alkuvaiheessa lapsi ääntää kirjaimia virheellisesti. Yleensä kirjaimet s ja r äännetään väärin. Ikään kuuluvana voidaan pitää vielä 5-vuotiaan yksittäisiä äännevirheitä, joita esiintyy 15-20 prosentilla viisivuotiaista. (Huttunen & Jalanko 2017.) Koska puheen ja kielen kehitys etenee lapsilla yksilöllisesti ja suurella vaihteluvälillä alkuvaiheessa, ongelmien tunnistaminen voi olla vaikeaa. Puheen ja kielen kehityksen häiriöt voivat aiheuttaa haasteita pitkälle elämään. Varhainen tunnistaminen ja tuki on siis tärkeää. Kielen ja puheen kehityksen kuntoutuksessa tulee myös tukea lapsen psykososiaalisia taitoja, koska häiriö vaikuttaa lapsen toimintakykyyn ja sosiaaliseen selviytymiseen (Lindholm, Loukusa & Paavola-Ruotsalainen 2016, 206.)

Kielellinen ja kognitiivinen kehitys tapahtuu lapsella samaan aikaan. Sosiaaliset taidot, tunteiden ja ajatusten viestiminen toisille sekä suunnitelmallinen toiminta opitaan kielellisen ja

kognitiivisen perustan päälle. Puheen ja kielen kehittyminen on siis keskeinen asia kokonaiskehityksen kannalta. Häiriöt eivät välttämättä ole pysyviä, mutta ne voivat olla merkkejä oppimis-, lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksista kouluiässä. Ne voivat ennakoita myös tunne- ja sosiaalisen elämän haasteita myöhemmin. (Korpilahti, Arikka & Wallden 2014, 46, 50.)

Sosiaaliset tilanteet voivat olla lapselle haasteellisia, kun asioista kertominen on hänelle vaikeaa. Lapsi ei pysty rakentamaan ehjää kokonaisuutta kertomastaan asiasta. Lapsi ei pysty käyttämään kieltä normaalisti vuorovaikutuksen välineenä, joten sosiaaliset tilanteet ovat haastavia. Sosiaalisten sääntöjen ymmärrys ja omaksunta voi myös olla hankalaa. Lapsi voi kokea arjen tilanteet yllättävinä ja jopa pelottavina. Turhautuminen purkautuu eri tavoin, kun lapsi ei pysty ilmaisemaan itseään. Myös välttely ja vetäytyminen on lapselle näissä tilanteissa ominaista. Kielelliseen erityisvaikeuteen liittyy usein myös motorista kömpelyyttä, tarkkaavuuden häiriöitä, toiminnanohjauksellisia haasteita ja aistisäätelyn vaikeuksia. (Aivoliitto 2018.)

2.2.4 Aistitiedon käsittelyn häiriö

Aistitiedon käsittelyn häiriö eli sensorisen integraation häiriö (SI-häiriö) on lapsen kykenemättömyys käsitellä aistien kautta saatua informaatiota tarpeeksi hyvin. Aivot eivät osaa analysoida, jäsentää ja yhdistää aisteilta saatuja signaaleja. Sen takia lapsen kyky reagoida aistien antamaan tietoon ei ole mielekästä tai johdonmukaista. Häiriöön saattaa liittyä myös oppimisen vaikeuksia, sillä lapsi ei pysty suunnitella ja jäsentää omaa toimintaansa. Häiriö voi vaikuttaa lapsen tapaan oppia ja liikkua sekä lapsen ihmissuhteisiin ja itsetuntoon. (Kranowitz 2015, 29, 33.) Sensorisen integraation häiriössä lapsen aivot ovat ”epäsynkassa” hermoston kanssa (Juusola 2012, 65).

Lapsella voi olla SI-häiriö, jos hänellä on esimerkiksi jokin näistä piirteistä:

- Lasta ärsyttää kirkkaat valot ja/tai kovat äänet.
- Lapsella on haasteita juoksemisessa, pomppimisessa tai kiipeämisessä.
- Saksilla leikkaaminen tai kynällä kirjoittaminen on haastavaa.
- Lapsi kokee vaatteiden tai ruoan koostumuksen inhottavana.
- Lapsi on kankea ja jäykkä.

- Lapsi kokee pahoinvointia autossa.

(Mukaillen Juusolaa 2012, 65, 67.)

SI-häiriö voi aiheuttaa sen, että lapsella on yliherkkä tai heikko reagoititapa aistimuksiin. Joillakin voi ilmetä kumpaakin reagoititapaa. Vaikeassa SI-häiriössä oireita on useampia, ja ne vaikuttavat arkielämän toimiin, leikkimiseen ja vastavuoroisuuteen toisten kanssa. Lievässä häiriössä on vain vähän oirehdintaa ja arjen toimintoihin on löydetty korvaavia tapoja. Joillakin oireet voivat olla kohtalaisia. Jotta lapsella voidaan todeta SI-häiriö, täytyy hänellä olla vähintään yksi oire, joka toistuu useita kertoja päivässä, ja jonka lapsi kokee voimakkaana ja pitkäkestoisena. Oireisiin voi kuulua mm. epätavallisen korkea tai matala aktivaatio-taso, impulsiivisuus, keskittymiskyvyn puute, lihasjänteiden tai motoriikan hallinnan vaikeudet, motorisen ohjailun ongelmat, uusien tilanteiden välttely, vaikeudet siirtymätilanteista, herkkä turhautuminen ja itsesääätelyongelmat. Tuntoaistin ongelmiin voi liittyä negatiivinen reagoiminen tiettyihin vaatamateriaaleihin ja ruoka-aineisiin tai yllättävään kosketukseen. (Kranowitz 2015, 36-40.)

Yliherkkä reaktio voi olla lapselle kiusaava, ärsyttävä tai jopa uhkaava kokemus. Se voi vaikuttaa myös lapsen keskittymiskykyyn, kun lapsi keskittyy eri aistimuksiin. Häiriö voi aiheuttaa joissain lapsissa kielteistä ja uhittelevaa käytöstä, toisissa lapsissa arkaa ja vetäytyvää käytöstä. (Juusola 2012, 66.) SI-häiriön lisäksi lapsella voi olla myös ADD, ADHD ja/tai oppimisvaikeuksia. Usein oireet tulkitaan väärin psyykkisiksi ongelmiksi. Syytä häiriön kehitykseen ei tarkkaan voida tietää, mutta taustalla voi olla esim. geneettistä taipumusta, raskauden aikaiset olosuhteet (esim. äidin käyttämät lääkkeet tai alkoholi), keskosuus tai synnytykseen liittyvä trauma. (Kranowitz 2015, 42, 47.)

2.3 Sosiaalis-emotionaalisen kehityksen haasteet

Lapsen emotionaalinen kehitys on tunteiden tunnistamisen, sekä niiden ilmaisun ja tulkinnan opettelua. Päiväkoti-ikäinen oppii paitsi tunnistamaan omia ja toisten ihmisten tunteita myös nimeämään niitä. Tunteet syntyvät kokemustemme ja näkemämme kautta. Empatia on yksi keskeinen tunteita: se kehittyy vuorovaikutuksessa toiseen ihmiseen. (Pihlaja 2018, 143-145.)

Sosiaalinen kehitys jatkuu läpi elämän vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Sosiaaliin taitoihin liittyy toisten huomioiminen ja kanssakäymisen taito. Terveet sosiaaliset taidot sisältävät kyvyn ottaa sekä riittävää psyykkistä etäisyyttä että riittävää yhteyttä muihin. Ympäristö voi joko rohkaista, rajoittaa tai estää tiettyjä tunteita tai käytöstä. (Pihlaja 2018, 147.)

Kun lapsella on haasteita sosiaalis-emotionaalisessa kehityksessä, olennaisempaa on tunnistaa lapsen tarvitsema tuki hyvissä ajoin vaikeuksien nimeämisen sijaan. Usein haasteisiin liittyy lapsen huono itsetunto. Lapsen leikkitaidot ja kaverisuhteiden solmimisen taidot voivat olla puutteelliset. Myös vuorovaikutus aikuisen kanssa voi olla haasteellista. Haasteita voi olla myös omien tunteiden kontrolloinnissa. Koska kehitystaso ei ole ikäryhmän mukaista, ei voi olettaa lapsen toimivan ikätoverinsa tavoin. Kokonaisvaltainen tuki on olennaista, sillä lapsella on usein muitakin kehityksen alueiden haasteita. (Pihlaja 2018, 152-153.)

Sosiaalis-emotionaaliset haasteet voivat näkyä arjessa esimerkiksi riehumisena tai levottomuutena siirtymätilanteissa. Lapsella voi olla rauhatonta tai ahdistunutta käytöstä ryhmätilanteissa tai hänen voi olla vaikea keskittyä ja motivoitua toimintaan. Hän tarvitsee jatkuvaa aikuisen tukea tarkkaavaisuuden suuntaamiseksi ja ylläpitämiseksi. (Pihlaja 2018, 153.)

2.4 Erityisherkkyyys

Erityisherkkyyys ei ole varsinainen häiriö vaan synnynnäinen piirre ihmisessä. Sitä esiintyy arviolta 15-20 prosentilla lapsista. Erityishervät lapset ovat kaikki erilaisia. He ovat kuitenkin usein empaattisia, älykkäitä, luovia ja harkitsevia. Kovilla äänillä ja useammalla samanaikaisella ärsykkeellä on heihin uuvuttava vaikutus. He voivat olla myös normaalia kipuherkempiä. Erityisherkan aivot käsittelevät tietoa tavallista huolellisemmin ja keho havaitsee ja tunnistaa herkemmin erilaisia ärsykeitä. (Aron 2015, 22, 33.)

Erityisherkillä lapsella voi olla myös taipumus tulkita herkemmin sosiaalisia merkkejä, esim. mielialoja tai äänensävyjä. Lapsi voi myös pohtia tarkasti havaitsemiaan asioita ympäristössä. Jotkut erityishervät lapset voivat olla erityisen huolehtivia, hyviä keksimään tarinoita tai tekemään loogisia päätelmiä. Erityishervät lapset kokevat yleensä tunteita, kuten pelkoa ja

kiukkua, voimakkaammin kuin muut lapset. Heillä on myös suurempi riski muuttua aroiksi, pelokkaiksi tai masentuneiksi vastoinkäymisten takia. (Aron 2015, 34-35.)

Erityisherkkä lapsi kuormittuu helposti meluisassa paikassa tai jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa. Esimerkiksi koululuokka voi olla erityisherkkälle kuormittava ympäristö. Herkkyys tulkitaan usein epänormaaliksi ja oudoksi. Herkällä lapsella on erilaisia selviytymiskeinoja: hän voi leikkiä mieluiten yksin, syödä vain tuttua ruokaa, kieltäytyä puhumasta luokassa tai karttaa tiettyjä harrastuksia. Joillakin erityisherkillä voi ilmetä raivokohtauksia tai riehumista, koska he eivät halua kohdata hermostuttavia tai kuormittavia tilanteita. Lapsi voi saada uhmakoh-
tauksia ja heittäytyä lattialle. Lapsi voi reagoida näin myös kuormittavan tilanteen jälkeen. Toiset erityisherkkät puolestaan voivat käyttäytyä erityisen kuuliaisesti, jotta kukaan ei huomi-
oisi heitä. Joillakin erityisherkillä voi esiintyä vatsaoireita tai päänsärkyä. Osa erityisherkkistä voi olla niin ylivirittyneitä, että heidän oireensa tulkitaan väärin keskittymishäiriöksi. (Aron 2015, 37.)

Aron esittää erityisherkkyyden yhdeksi syyksi sen, että ihmisen aivoissa on kaksi kilpailevaa järjestelmää. Ensimmäinen on käyttäytymistä säätelevä järjestelmä BIS eli Behavioral Inhibition System, jonka tarkoitus on varmistaa ja tutkia tilannetta sekä arvioida, muistuttaako se jotain aiempaa kokemusta. Erityisherkkän BIS-järjestelmä on aktiivisempi, koska hänellä on tavallista enemmän informaatiota käsiteltävänä. Toinen on nk. BAS-järjestelmä (Behavioral Activation System), jota kutsutaan myös tavoittelujärjestelmäksi. Sen avulla ihminen on utelias ja tavoittelee aktiivisemmin asioita elämässään, kokeilee uusia asioita ja pyrkii saavuttamaan uusia kokemuksia. Erityisherkällä kummatkin järjestelmät ovat voimakkaita mutta erityisherkkyys tekee hänestä varovaisemman ja riskejä välttelevämmän. (Aron 2015, 45.)

Erityisherkkyyttä ovat tutkineet opinnäytetöissään Laurean ammattikorkeakoulussa Piia Seppälä-Andelin sekä Minna Leskinen ja Mirva Ranne. Seppälä-Andelin tutki, miten erityisherkkyys ilmenee varhaiskasvatuksessa ja miten erityisherkkää lasta tuetaan. Tutkielmassa selvitettiin ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia. Seppälä-Andelinin haastatteluista nousi esille, että aikuisella tulee olla herkkyttä kuunnella ja ymmärtää lasta. Myös ennakointi ja tietoisuus tulevista tapahtumista koettiin tärkeäksi. Kuvien käyttöä, pienryhmissä toimimista ja selkeitä sääntöjä korostettiin erityisherkkän lapsen tukemisessa. (Seppälä-Andelin 2016.) Leskinen ja Ranne puolestaan tutkivat aikuisia erityisherkkiä. He selvittivät opinnäytetyös-
sään, millaista tukea erityisherkkät saavat erityisherkkien yhdistykseltä ja miten he mieltävät oman herkkytensä. Heidän tekemän kyselyn avulla selvisi, että kokemus outoudesta ja

erilaisuudesta on voinut varjostaa elämää jo lapsuudesta. Kyselyyn vastanneilta nousi esille, että tieto ja ymmärrys sekä läheisten tuki auttavat erityisherkkää hyväksymään itsensä. (Leskinen & Ranne 2016.)

2.5 Erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen tukeminen

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen vanhemmuus vaikuttaa usein vanhempien parisuhteeseen, perheen vuorovaikutukseen ja joskus myös vanhempien työhön ja talouteen. Vanhemmilla voi olla huoli lapsen tai omasta leimautumisesta. Vanhemmat joutuvat usein käymään läpi surutyön siitä, että lapsi on erilainen. Syyllisyys painaa siitä, saavatko perheen muut lapset tarpeeksi huomiota. Ylirasittunut vanhempi kokee usein lapsen ylivoimaisena. Uhrautuva vanhemmuus uuvuttaa, ja usein äidit ovat erityislapsen perheen pystyssä pitäjiä. Jos toinen vanhempi osallistuu vähemmän lapsen hoitoon, kasvaa riski, että parisuhde alkaa rakoilemaan. (Juusola 2012, 119-120.) Sosiaalihuoltolain 13 § mukaan lapsi ja hänen perheensä on oikeutettu saamaan viipymättä lapsen terveyden kannalta välttämättömiä sosiaalipalveluita. Palveluilla täytyy myös tukea vanhempia kasvatuksessa ja huolenpidossa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Kaikki julkiset palvelut, kuten varhaiskasvatus ja koulu, pyrkivät edistämään ja tukemaan lasten mielenterveyttä. Neuvolatarkastuksissa pyritään tukemaan vanhemmuutta sekä tunnistamaan perheen riskitekijöitä ja lapsen erityisen tuen tarvetta. Lapsen häiriön tunnistamisessa keskeisessä asemassa ovat vanhemmat, päivähoito ja koulu. (Huikko ym. 2017, 16,19.) Lasten mielenterveyden hoidosta vastaavat lastenneuvolat ja kouluterveydenhuolto. Ne tarjoavat erilaisia tukitoimia ja varhaista hoitoa lapsille ja perheille, mutta myös ehkäiseviä palveluita. Erityistason palvelut tukevat vaikeimmissa ongelmissa ja sairauksien hoitovaiheissa. Päiväkotikäisille oleville lapsille on tarjolla päivähoidon tukea antavat toimet ja ryhmät. Lastenneuvola ja varhaiskasvatus tekevät usein yhteistyötä perheen auttamiseksi. Tarvittaessa perustason hoito voi konsultoida lastenpsykiatria. Perhe voi myös saada kasvatus- ja perheneuvontaa, jonka avulla perhe saa tukea, ohjausta ja neuvontaa mm. lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyen. Se on moniammatillista työtä, jossa voi olla mukana sosiaalityön, psykologian, lääketieteen ja muiden asiantuntijoiden osaamista. Neuvontaa annetaan perheneuvolassa. (Kaukonen & Lepokari 2016, 438-439.)

Lapsiperheiden kotipalvelu ja perhetyö eivät edellytä enää lastensuojelun asiakkuutta (Kaukonen & Lepokari 2016, 440). Lapsiperheiden kotipalvelulla tarkoitetaan erilaisten perheen arjen toimien, kuten lasten hoidon ja huolenpidon, suorittamista tai niissä avustamista. Lapsiperheellä on oikeus saada kotipalvelua, jos vanhemman toimintakyky on alentunut tai hänellä tai perheellä on erityinen elämäntilanne. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 19 §.) Kotipalvelulla voidaan ehkäistä vanhempien uupumusta ja tukea selviämistä haastavan elämäntilanteen yli. Palvelu on maksullista mutta maksu määrittyy perheen maksukyvyyn mukaan. (Vilén ym. 2010a, 31-32.)

Lapsen toiminnallisen, taidollisen tai sosiaalisen suoriutumisen vaikeuksien takia lapsi voidaan ohjata joskus toimintaterapian arviointiin. Usein terapia-arvioon ohjautuu lapsia, joilla on itesäätelyn, vuorovaikutuksen, oppimisen tai käytöksen haasteita tai tunne-elämän ongelmia. Toimintaterapia arvioi ihmisen kokonaisvaltaista toimintakykyä. Toimintaterapeutti arvioi lapsen toimintavalmiuksia ja taitoja sekä tukee lapsen toimintakykyä. Hän kartoittaa eri taitojen hallintaa sekä lapsen perusvalmiuksia niihin. Terapian tavoitteet ovat aina asiakaslähtöisiä ja työskentely tapahtuu joko lapsen kotona, päivähoitossa, koulussa tai vastaanotolla tarpeiden ja menetelmien mukaan. Terapialla pyritään tukemaan lapsen minäkuvaa ja itsetuntoa. (Danner & Kippola-Pääkkönen 2016, 582-584.)

Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden käyttö on lisääntynyt mutta samaan aikaan resurssit ovat rajalliset, minkä takia palvelujärjestelmä on kuormittunut. Monien psykiatristen häiriöiden diagnosoiminen on lisääntynyt erikoissairaanhoidossa. Esim. autismin ja ADHD:n diagnosoiminen on lisääntynyt ja potilaiden määrä on kasvanut viimeisten 20 vuoden aikana. ADHD-lääkityksen käyttö on moninkertaistunut kuluneen 15 vuoden aikana. Myös lastensuojelutoimenpiteet ovat lisääntyneet, erityisesti huostaanotot. Ei voida kuitenkaan suoraan todentaa, että lasten ja nuorten mielenterveysongelmat olisivat varsinaisesti lisääntyneet. Tausalla voi olla mm. diagnostisten käytäntöjen muutos. On kuitenkin mahdollista, että osalla lapsista ja nuorista psyykinen hyvinvointi on huonontunut ja osalla taas lisääntynyt. Ongelmat kasautuvat nykyään enemmän tietyille osalle lapsista ja nuorista. (Sourander & Marttunen 2016, 121-122.)

Pihlajan ja Neitolan tekemän tutkimuksen mukaan alle kouluikäisillä lapsilla oli vuonna 2016 eniten kielen kehitykseen liittyviä haasteita. ADHD ja tarkkaavaisuuden häiriöt ovat lisääntyneet vuosien 1997 ja 2016 välillä. (Pihlaja & Neitola 2017, 86.) Lasten psyykkisiä ongelmia tunnustetaan vielä puutteellisesti perusterveydenhuollossa. Vain pieni osa tutkimusta ja

hoitoa tarvitsevista on palvelujen piirissä. Tilanne on kuitenkin parantunut viime vuosina. Toisaalta kynnyks hakea apua psyykkisiin ongelmiin on madaltunut ja tietoisuus mielenterveyden ongelmista ja niihin puuttumisesta varhain on lisääntynyt. Lisääntynyt tietoisuus näkyy kuitenkin pitkin jonoina palveluihin ja palvelujärjestelmän kuormittumisesta. (Sourander & Martunen 2016, 122.)

3 Perhetyö

Tässä luvussa käsittelen perhetyötä, miten se määritellään ja miten sitä toteutetaan. Tarkastelen myös lapsen etua perhetyössä. Selvitän, millä tavoin perhettä ja erityisen tuen tarpeessa olevaa lasta tuetaan perhetyöllä. Tässä luvussa käsittelen myös perhetyön menetelmiä ja työtapoja.

3.1 Perhetyön määritelmä ja toteuttaminen

Sosiaalihuoltolain 18 § mukaan perhetyö on sosiaaliohjauksella ja muilla tarvittavilla apu- ja palveluilla tehtävää palvelua, jota tarjotaan perheen hyvinvoinnin tukemiseksi, perheen vuorovaikutuksen parantamiseksi ja voimavarojen vahvistamiseksi. Perhetyöllä voidaan tukea myös erityistä tukea tarvitsevaa lasta, jotta hänen terveytensä ja kehityksensä olisi turvattu. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Perheille on tarjolla ehkäisevää ja korjaavaa perhetyötä, eikä perhetyö välttämättä vaadi lastensuojelun asiakkuutta. Lastensuojelun perhetyö on nk. tehostetua perhetyötä. (Tirkkonen 2018.) Tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan varhaisen tuen perhetyötä, joka on sosiaalihuoltolain mukaista palvelua, eikä siis vaadi lastensuojelun asiakkuutta.

Perhetyössä työskentely keskittyy perheen hyvinvoinnin tukemiseen. Tavoite on antaa tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa huolen esiintulon jälkeen. Siinä pyritään vahvistamaan perheen omia voimavaroja ja vuorovaikutusta. Perhetyö on suunnitelmallista, kokonaisvaltaista ja pitkäjänteistä työskentelyä. Perhetyöllä voidaan tukea vanhemmuutta sekä ohjata vanhempia lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Sillä voidaan ohjata arjen hallintaa ja vahvistaa perheen toimintakykyä. Perhetyö voi myös tukea perheen vuorovaikutustaitoja, sosiaalisen verkoston laajentamista ja syrjäytymisen ehkäisyä. (Tirkkonen 2018.) Perhetyöllä voidaan

myös ohjata vanhempia erityislapsen kasvatuksessa ja hoidossa sekä vahvistaa perheen toimintakykyä uusissa elämäntilanteissa ja kriiseissä (Vilén ym. 2010a, 26).

Työskentely tapahtuu enimmäkseen perheen kotona. Alussa käydään läpi perheen tilanne kokonaisvaltaisesti palveluntarpeen arvioissa. Sen jälkeen mietitään perheen voimavaroja ja tuen tarpeita. Perhetyössä laaditaan aina perheen kanssa suunnitelma ja sitä arvioidaan säännöllisin väliajoin. (Tirkkonen 2018.) Perhetyössä on tärkeää tasavertaisuus ja kumppanuus asiakkaan ja työntekijän välillä. Asiakslähtöisyys edellyttää asiakkaan tarpeiden, toiveiden ja odotusten huomioimista. Perheenjäsenet itse määrittelevät voimavaransa ja asettavat tavoitteensa. (Vilén ym. 2010a, 27.)

Ehkäisevällä perhetyöllä ylläpidetään perheen hyvinvointia ja ehkäistään ne riskit, joita esiintyy elämän lyhytaikaisissa muutostilanteissa. Ennaltaehkäisevä perhetyö pyrkii tukemaan perhettä arjessa ja löytämään sen omat voimavarat. Muutoksia voidaan saada lyhyelläkin aikavälillä, minkä takia työskentely on usein palkitsevaa. Ennaltaehkäisevän perhetyöhön hakeutuvat yleensä perheet, joissa on alle kouluikäisiä lapsia tai joissa odotetaan lasta. Kotikäyntien lisäksi perhetyöntekijä voi tavata perhettä myös päivähoidossa tai koulussa. (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Virolainen 2007, 35.)

Perhetyö on kunnissa järjestetty hyvin eri tavoin. Sitä voidaan tarjota neuvolan, varhaiskasvatuksen tai koulun yhteydessä. Se voi olla osa perhekeskustoimintamallia. Perhetyö oikea-aikaisena voi estää ongelmien pahenemista perheissä, ehkäistä syrjäytymistä ja tarvetta lastensuojelulle. Korjaavien palveluiden tarve vähenee, kun ongelmiin puututaan ajoissa. (Tirkkonen 2018.)

3.2 Perhetyö ja lapsen etu

Perhetyön lähtökohtana ja perustana toimii lapsen edun turvaaminen. Perhetyöntekijän tulee pitää huolta lapsen oikeuksien toteutumisesta. (Järvinen ym. 2007, 102.) Sosiaalihuoltolaki 15 § sanoo, että ”kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”. Kun on kyse lapsesta, on huomioitava, millaisin toimenpitein ja ratkaisuoin turvataan lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä ymmärtämyksen ja

huolenpidon saaminen. On kiinnitettävä huomiota siihen, miten taataan lapselle turvallinen kasvuympäristö sekä ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus. Lapsella on oikeus myös itsenäistymiseen. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Lapsen etua arvioidessa tulee miettiä, miten taataan oikea-aikainen, oikeantyyppinen ja riittävä tuki tarpeisiin nähden. On arvioitava, miten lapsen osallistuminen ja vaikuttaminen omista asioista mahdollistuu. Lapsella on oikeus itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumiseen. Lapsen edun kannalta on myös tärkeää, että myös läheisten hyvinvointi ja ihmissuhteiden jatkuvuus turvataan. (THL 2015.)

Lapsen paras riippuu paljon vanhemmista. Koko perheen hyvinvointi, erityisesti vanhempien parisuhteen ja vanhemmuuden laatu, vaikuttaa lapsen hyvinvointiin. Perheen kanssa työskentelevän työntekijän täytyy siis tukea vanhempien jaksamista ja osaamista vanhemmuudessa. Perhe on oman elämänsä asiantuntija, joten sen elämäntilanne, taustat, tottumukset ja elinympäristö on otettava huomioon. Työntekijän tulee kuunnella perhettä ja olla hienotunteinen. Perhetyöntekijä osallistuu perheen ongelmien ehkäisyyn ja olemassa olevien ongelmien pahenemisen estämiseen. (Vilén ym. 2013, 15-16.)

3.3 Perheen tukeminen perhetyöllä

Jokainen perhe on ainutlaatuinen omine haasteineen, toiveineen ja tarpeineen. Ei voida yksiselitteisesti sanoa, millaista on hyvä arki perheessä. Vilén ym. toteavat, että toimiva perhe on sellainen, joka voi oppii sopeutumaan elämän muutoksiin ja arjen rutiineihin. Perhe on turvallinen koti ja antaa jäsenilleen voimia, kun perhe toimii hyvin. Perhe on toimiva myös silloin, kun se pystyy hakemaan ja vastaanottamaan ulkopuolista apua. (Vilén ym. 2013, 67-68.)

Perhetyö pyrkii vahvistamaan vanhempien tietoisuutta itsestään kasvattajan roolissa. Yhdessä vanhempien kanssa pohditaan arkipäivän tilanteita ja mietitään uusia toimintatapoja hankkiin kasvatustilanteisiin. Vanhempi tekee viime kädessä päätökset ja hänellä on vastuu omasta toiminnastaan ja lapsen kasvatuksesta. Työntekijä toimii yhdessä vanhempien kanssa kannustamalla ja antamalla palautetta. Työntekijä pyrkii tekemään itsensä tarpeettomaksi ajan

kuluessa, jotta vanhemmat voivat kasvattaa lastaan riippumatta työntekijän läsnäolosta. (Järvinen ym. 2007, 94-95.)

Perhetyöntekijä ohjaa ja tukee vanhempia antamalla konkreettista ohjausta lapsen hoidossa ja kasvatuksessa tai käymällä keskustelua omista tai vanhempien havainnoista. Työntekijä avaa uusia näköaloja, jakaa omia kokemuksiaan ja ymmärrystään. Hän myös kannustaa esim. asettamaan lapselle rajoja. Hän auttaa näkemään, kun vanhemmat onnistuvat ja ristiriitaisuuksia vanhemman toiminnan ja puheen välillä. (Järvinen ym. 2007, 97, 99.)

Perhelähtöisyys tarkoittaa perheen huomioimista kaikessa toiminnassa. Perhetyön suunnittelu lähtee liikkeelle siis perheen tarpeista, ei työntekijän. Perhetyö tähtää voimavarojen lisäämiseen ja vaikeuksien helpottamiseen tai niihin sopeutumiseen. Perheen valtaistuminen on tavoitteena perhetyössä. Hoidon suunnittelussa on tärkeää huomioida koko perheen jaksaminen ja perheenjäsenten uupumisen ennaltaehkäisy. On tärkeää arvioida perheenjäsenten jaksamista prosessin aikana. (Vilén ym. 2013, 70, 72.)

Perhetyön päämäärä on perheen voimaantuminen ja valtaistuminen. Valtaistumisessa on tärkeää asiakkaan oma asiantuntijuus. Vanhemmat ovat asiantuntijoita siinä missä ammattilainenkin: heillä on tärkeää tietoa ja kokemusta omasta lapsestaan. Paras lopputulos työskentelelle saavutetaan, kun hyödynnetään kummankin asiantuntijaosapuolen osaamista. Voimaantuminen johtaa perheenjäsenten hyvinvoinnin ja elämänhallinnan lisääntymiseen. Ajatusmaailma voi kokea muutoksia, mikä näkyy arjen toiminnassa ja hallinnassa sekä perheenjäsenten vuorovaikutuksessa. (Vilén ym. 2010a, 26.)

Perhetyötä tehdään asiakkaan ja asiantuntijan kumppanuudella, mihin kuuluu vastauksien ja ratkaisujen etsiminen tilanteisiin yhdessä. Vuorovaikutus näiden kahden osapuolen välillä on dialogista eli rakentavaa keskustelua. (Järvinen ym. 2007, 107.) Dialogisuus on avointa ja suoraa keskustelua asiakkaan kanssa, ja sillä pyritään yhteiseen ymmärrykseen. Tilannetta tutkitaan yhdessä ja kummankin osapuolen todellisuus on olemassa ja kiinnostuksen kohteena. Dialogisuudessa hyväksytään ihmisten eri näkemykset ja se, että kenenkään näkemys ei ole koko totuus. Eri näkemyksille annetaan tilaa ja jokaisen osapuolen oma kokemus tulee kuulluksi. Dialoginen toimintaote säästää myöhemmissä palveluissa, sillä siinä etsitään ratkaisua yhdessä asiakkaan kanssa. Dialogisuus vähentää stressiä ja huolta sekä vahvistaa asiakkaan

voimavaroja. Dialogisuudessa on tärkeää asiakasta kunnioittava, kiinnostunut ja empaattinen asenne. (THL 2016.)

Dialogisuuden periaate on se, että löydetään yhteinen ymmärrys, jotta voidaan luoda yhteiset tavoitteet työskentelylle. Tämä vaatii aina aikaa ja sen, että perhetyöntekijä perehtyy jokaisen perheenjäsenen todellisuuteen perheessä. Työntekijän aito läsnäolo ja halu kuulla asiakastaan on tärkeämpää, kuin millaisia tekniikoita hän käyttää. (Vilén, Tapio, Janhunen, Nissinen & Seppänen 2010b, 77.)

3.4 Erityinen lapsi perhetyössä

Kun lapsen käytös on haastavaa, vanhempi voi kokea olevansa keinoton ja neuvoton. Kun vanhemman epätoivo lapsen käytökseen kasvaa, lapsen ei-toivottu käytös usein lisääntyy. Näin syntyy konfliktitilanne, jossa kummatkin osapuolet kokevat yksinäisyyden ja turvattomuuden tunteita. Lapselle syntyy usein tunne omasta huonoudesta ja epäonnistumisesta. Perhetyöntekijä voi auttaa miettimään, miten tällaista negatiivista vuorovaikutuskehää saisi muutettua myönteisempään suuntaan. (Rönkkö & Rytönen 2010, 231.)

Vanhemmat puhuvat sitä avoimemmin työntekijän kanssa heidän kohtaamistaan haasteista lapsen kanssa mitä luotettavammaksi he kokevat työntekijän. Tapa, jolla työntekijä keskustelee lapsen vaikeuksista, voi joko vähentää tai lisätä vanhempien luottamusta. Jos työntekijä huomaa lapsessa erityisen tuen tarvetta, hänen täytyy ilmaista huoli niin, ettei vanhemmille tule käsitys epäonnistumisesta eikä liian negatiivista käsitystä lapsesta. Vanhemmat usein tietävät jo, mitkä asiat ovat haasteellisia, eikä ongelmia tule liiaksi korostaa. On tärkeää kyetä näkemään lapsi kokonaisuutena kaikkine piirteineen. Keskusteluun on hyvä sisällyttää jotain positiivista lapsesta. (Vilén ym. 2013, 165-166.)

Kun keskustellaan perheen kanssa arjen haasteista, olisi hyvä nostaa esille lapsen voimavaroja: missä hän on hyvä ja mistä hän pitää (Rönkkö & Rytönen 2010, 232). Erilaista lasta tulee tukea hyväksymään itsensä, vahvuutensa ja heikkoutensa. Lapsen itsehyväksyntä riippuu paljon ympärillä olevien ihmisten suhtautumisesta. Tärkeää on suora ja avoin kommunikaatio

lapsen ja aikuisen välillä. On myös tärkeää muistaa, että erityisellä lapsella on, diagnoosista huolimatta, samat perustarpeet kuin muilla lapsilla. (Pihlaja 2004, 128.)

On tärkeää, että erityislapsi saa mahdollisuuden, ja aikuiset auttavat häntä kasvattamaan itsetuntoa ja itsearvostusta. Lapsen uskoa omaan osaamiseen täytyy tukea. Lapsi on usein saanut leimoja erityispiirteidensä takia, joiden takia hänen voi olla vaikea hyväksyä itseään. Jos esim. ADHD:ta tai ADD:tä ei hoideta, sillä on pitkäkantoisia vaikutuksia. Hoitamaton häiriö altistaa esim. päihteiden väärinkäytölle, koulutuksen keskeyttämislle ja työttömyydelle. Kun erityislapsi saa tukea ja kuntoutusta hyvissä ajoin, hän voi löytää sopivan polun elämässään ja löytää paikkansa yhteisössään. (Saukkola & Laane 2017, 134.)

Kun lapsi saa diagnoosin, tukitoimia arjen helpottamiseksi on helpompi lähteä suunnittelemaan. Usein diagnoosi pelottaa vanhempia, ja he pelkäävät lapsen luokittelua sen perusteella. Työntekijän on tärkeää korostaa, että lapsella on yksilölliset tarpeet ja voimavarat diagnoosista huolimatta. (Vilén ym. 2013, 273.) Juusola korostaa, että lapsen ongelmien takana piilee kuitenkin suuria vahvuuksia ja myös hienoja luonteenpiirteitä (Juusola 2012, 25).

3.5 Perhetyön menetelmiä ja työskentelytapoja

Perhetyötä tehdään monin eri menetelmin riippuen mm. työntekijän ammatillisesta kiinnostuksesta ja osaamisesta, persoonasta ja käytettävissä olevista resursseista (Järvinen ym. 2007). Menetelmät määräytyvät asiakkaan tarpeen ja tilanteen mukaan. Asiakas kohdataan dialogisesti ja ratkaisukeskeisellä työtoteella. Perhetyössä voidaan käyttää myös esim. erilaisia kartoituslomakkeita, kortteja ja roolikarttoja. (Tirkkonen 2018.) Aito läsnäolo ja asiakkaan kuunteleminen ovat kuitenkin tärkeämpiä asioita kuin erilaiset tekniikat (Vilén ym. 2010b, 77).

Työntekijä antaa välillä myös suoria neuvoja, kun vanhempi tarvitsee selkeää tietoa. Perheellä voi olla jokin ongelma, johon ammattilaiselta odotetaan neuvoja. Toisinaan työntekijä antaa neuvoja oma-aloitteisesti ja joissakin tilanteissa jopa määräävästi. Perheellä on kuitenkin viime kädessä päätävävalta neuvon noudattamisesta. Kun työntekijä ei tiedä vastausta kysymykseen, hän ilmaisee asian rehellisesti ja miettii yhdessä perheen kanssa, mistä tieto

voitaisiin saada. Määrävä ote täytyy ottaa esim. silloin, kun täytyy estää asiakkaan harkitsematon käytös tai kun asiakas on haluton tekemään päätöksiä. (Järvinen ym. 2007, 141-142.)

Perhetyössä voidaan käyttää myös erilaisia toiminnallisia työskentelytapoja. Järvisen ym. mukaan toiminnallisia menetelmiä ovat mm. taidelähtöiset menetelmät, leikit, pelit, rentoutus-, mielikuva- ja rooliharjoitukset, liikunnalliset menetelmät sekä arkitoiminnat kuten ruuanlaitto tai siivous. Toiminnalliset menetelmät auttavat oivaltamaan asioita toiminnan kautta ja jotain uutta ja erilaista tapaa tarkastella perheen ongelmaa. (Järvinen ym. 2007, 145-146.)

Yhden työntekijän on vaikea aina vastata kaikkiin perheen erityistarpeisiin. Moniammatillinen yhteistyö auttaa perhettä kokonaisvaltaisemmin, koska eri ammattilaiset pystyvät tarkastelemaan perheen tilannetta eri näkökulmista. Jokainen ammattilainen tuo työskentelyyn oman koulutuksensa, ammattitaustansa ja kokemuksensa. Moniammatillisessa työryhmässä ammattilaisia voi olla ainakin terveydenhuollon sekä kasvatus- ja sosiaalialan puolelta. Olennaista tällaisessa työskentelyssä on perheen oma näkemys ja tavoitteet, ei ammattilaisten omat näkemykset. Asiakas on oman elämänsä todellinen asiantuntija. (Seppänen ym. 2010, 209.)

Seppänen ym. mainitsevat yhdeksi perhetyön menetelmäksi verkostokartan, joka toimii hyvänä apuna, kun perheen kanssa kartoitetaan sosiaalista verkostoa. Asiakas voi sen avulla kuvailla, millainen hänen tukiverkkonsa on. Asiakas voi verkostokartan kautta kuvailla, mikä sosiaalinen suhde ei toimi ja mihin liittyy turvattomuuden ja ristiriitaisuuden tunteita. Verkostokartan avulla asiakas voi ilmaista, mitkä suhteet puolestaan antavat voimia ja turvallisuuden tunnetta elämään. Usein verkostokartta on ympyrän muotoinen ja siinä on eri sektoreita. Sektoreissa voi lukea perhe, suku, viranomaiset, työ, koulu, päiväkotit, naapurit tai ystävät. Asiakas voi kuvailla, millaisia merkityksiä näillä ihmissuhteilla ja millaiset välit kuhunkin on. (Seppänen ym. 2010, 222-223.)

Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyön asiakkaina on perheitä, jotka ovat käyneet Ihmeelliset vuodet -kurssin. Ihmeelliset vuodet-ohjelman on kehittänyt psykologian professori Carolyn Webster-Stratton jo 30 vuotta sitten. Se on tarkoitettu 3-12-vuotiaiden käytöshäiriöisten lasten vanhemmille ja heidän kanssaan työskenteleville. Idea on ryhmäpohjainen ohjaus, jonka tehtävänä on edistää positiivisia kasvatusmenetelmiä ja auttaa vanhempia tai kasvattajia käsittelemään lapsen käytöshäiriöitä. Myös vanhemman tai ohjaajan sekä lapsen välisen vuorovaikutuksen parantaminen on tavoitteena. Ohjelma koostuu vanhemmuusryhmistä,

ammattikasvattajien ryhmänhallintamenetelmistä sekä lasten ohjelmista. Ohjelman avulla pyritään vähentämään lapsen käytösongelmia, aggressiivista ja häiritsevää käytöstä sekä lisätä lapsen prososiaalisia taitoja, tunneälyä ja ongelmanratkaisutaitoja. Pidemmällä aikavälillä pyritään ennaltaehkäisemään syrjäytymistä, rikollisuutta, päihteiden väärinkäyttöä ja väkivaltaisuutta. (Ihmeelliset vuodet 2018.)

Useissa perheissä, joissa on mm. kielenkehityksen haasteita, käytetään vuorovaikutuksen tukena erilaisia apukuvia. Papunet on web-sivusto, josta löytyy oppimisen, ymmärtämisen ja kommunikoinnin tueksi erilaista materiaalia puhevammaisten tai muiden tukea tarvitsevien ihmisten kanssa toimiville. Papunetissä on valmiita ja muokattavia materiaaleja arjen tilanteisiin, joissa tarvitaan tukea kommunikaatioon ja vuorovaikutukselle. Sivustolta löytyy tulostettavia kuvia ja viittomamateriaaleja, piirroksuvia ja valokuvia tukemaan kommunikointia sekä viittoma- ja Bliss-materiaalia. (Papunet 2018.) Perhetyöntekijä voi tulostaa perheelle valmiita kuvia heidän tarpeensa mukaan ja niitä vanhemmat ja lapsi voivat käyttää erilaisissa tilanteissa, kuten siirtymätilanteissa tai ruokailussa.

4 Lapsiperheiden varhainen tuki ja sen kehittäminen

Sosiaalihuoltolain 2. luvussa *Hyvinvoinnin edistäminen* 6 §:ssä sanotaan, että kunnan asukkaille on oltava tarjolla sosiaalihuollon neuvontaa ja ohjausta, ja lasten, nuorten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden neuvontaan ja ohjaukseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lain 9 §:ssä korostetaan, että kunnan viranomaisten tulee tehdä yhteistyötä lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ja kasvuolojen epäkohtien poistamiseksi ja niiden syntymisen ehkäisemiseksi. 10 §:ssä sanotaan, että palveluita tulee antaa ja kehittää niin, että vanhempia, huoltajia ja muita hoidosta vastaavia henkilöitä tuetaan lapsen kasvatuksessa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

On kyse varhaisesta tuesta, kun perheen tilanne ei ole vielä vakava ja pystytään ennaltaehkäisemään ja estämään ongelmatilanteita. Varhaisen tuen palvelut auttavat säästämään korjaavissa palveluissa. Hyödyt varhaisista ja ennaltaehkäisevistä tuista, kuten perhetyöstä, ovat näkyvissä kuitenkin usein vasta pidemmän ajan kuluttua. (Rautio 2016, 30, 32, 34.) Järvinen ym. puolestaan korostavat, että perhetyö ei saisi olla pelkästään tulipalojen sammutusta tai hätäapua. Perhetyön pitäisi mahdollistaa perheelle asuinalueesta riippumatta heti kun tarve

ilmenee. Kysynnän, tarjonnan ja tarpeen tulisi kohdata, sillä vain oikea-aikaisella perhetyöllä voidaan vaikuttaa tehokkaasti. (Järvinen ym. 2007, 209.)

Jotta lapsen liittyvä huoli tunnistetaan ajoissa, tärkeää on panostaa vanhempien ja ammattilaisten väliseen yhteistyöhön. Tuen tarjoamisen edellytyksenä ei saa olla erityistuen, kuten lastensuojelun, asiakkuus. Haasteellista on tunnistaa perheet, joissa on useampia huolenaiheita. Haastetta erityisen tuen tarpeen tunnistamiseen ja tuen tarjoamiseen tuo myös se, että terveydenhuollon ammattilainen kohtaa lapsen tai perheen yleensä vain yhden tai muutamana kerran vuodessa. Myönteiseen palvelukokemukseen panostaminen onkin tärkeää perheen ongelmien puheeksi ottamisen helpottamiseksi. (Perälä ym. 2011, 75-78.)

Perheille tarjolla olevat palvelut ovat pirstaloituneet ja sekavat, ja palveluita ja ohjausta on usein vaikea löytää. Usein palvelut keskittyvät kasaantuneiden ongelmien korjaamiseen ennaltaehkäisevän työn sijaan. Palveluiden saatavuudella ja tarjonnalla on alueellisia eroja, mikä aiheuttaa epätasa-arvoa. Vaikka lasten ja nuorten palvelujärjestelmä on Suomessa monipuolinen, koska sitä tarjotaan niin julkisella, yksityisellä kuin kolmannella sektorilla, perheiden näkökulmasta kokonaisuus on vaikeasti hahmotettavissa. Ongelmana on usein myös palveluiden virka-aikaisuus. Suomessa tarvittaisiin lisää ennaltaehkäiseviä palveluita kuten esim. varhaisen vaiheen tukea. Lisäksi palveluiden välistä yhteistyötä tulisi syventää. Panostaminen ennaltaehkäiseviin palveluihin on yleensä helpompaa kuin vahinkojen korjaaminen. (Ervamaa ym. 2015, 2, 4.)

Hallituksen LAPE eli Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma pyrkii lapsi- ja perhelähtöisempiin ja vaikuttavampiin sekä paremmin yhteensovitetuihin palveluihin. Se tavoittelee myös toimintakulttuurin uudistamista. Lapsen etu ja vanhemmuuden tuki ovat ensisijalla ja palveluissa korostuvat lapsi- ja perhelähtöisyys. Peruspalveluiden painopistettä pyritään siirtämään ehkäisevämpiin palveluihin ja varhaiseen tukeen. Palveluissa otetaan entistä paremmin huomioon myös voimavarojen vahvistaminen ja perheiden monimuotoisuus. (THL 2018.)

LAPE-muutosohjelmalla pyritään kehittämään perhekeskustoimintaa ja ottamaan perhekeskustoimintamallia käyttöön, kehittämään erityis- ja vaativamman tason palveluita, varhaiskasvatuksen ja koulun osallisuutta lapsen hyvinvoinnin tukena sekä toimintakulttuuria, joka vahvistaa lapsen oikeuksia. Perhekeskukset toisivat lapsiperheiden palvelut yhteen sovitetuksi ja toimivaksi kokonaisuudeksi, mitkä ovat tällä hetkellä hajallaan. Perhekeskuksen avulla

voitaisiin mm. edistää ja seurata perheen terveyttä ja hyvinvointia paremmin, tukea vanhemmuudessa ja antaa varhaista tukea ja nopeaa apua. (STM 2018.)

Jotta perheet saisivat mahdollisimman kattavaa palvelua, ammattilaistenkin tulee kouluttaa itseään vastaamaan parhaiten perheiden tarpeisiin. Suomen mielenterveysseuran sivustolla (2018) esitellään nk. Kasvun tuki -työkalupakkia, joka on lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskenteleville kehitetty työkalupakki, jota levitetään osana LAPE-ohjelmaa. Työkalupakki koostuu Kasvun tuki -tietolähteestä, alueellisesta vaikuttamistyöstä, koulutuksista ja käytönoton tuesta ja seurannasta. Kasvun tuki mahdollistaa vaikuttavan ja näyttöön perustuvan tuen tarjoamisesta vanhemmuudelle ja lapsen kehitykselle koko maassa. Sillä ehkäistään ongelmia ja tuetaan hyvinvointia. Tarkoituksena on kouluttaa yli tuhat ammattilaista kouluttajiksi ja osaajiksi. Koulutukset on aloitettu jo 14 maakunnassa, ja niihin sisältyy Lapset puheeksi -ohjelman, Ihmeelliset vuodet -ohjelman (ks. luku 4.5) ja MDFT- eli multidimensionaalisen perheterapian koulutukset. (Suomen mielenterveysseura 2018.)

4.1 Varhainen tuki Vantaalla

Lapsen terveyttä, kehitystä ja kasvua seurataan Vantaalla lastenneuvolassa. Vanhemmat saavat lastenneuvolasta ohjausta ja tukea tarpeen mukaan. Neuvolan tehtävä on myös keskustella perheen haasteista, auttaa vahvistamaan voimavaroja ja edistää terveitä elämäntapoja. Neuvolan perheohjaaja voi tukea perhettä, kun perhe kaipaa keskusteluapua mieltä painaviin asioihin. Vantaan kaupunki tarjoaa lapsiperheille myös Nettineuvola-palvelua, jonka kautta voi saada tietoa esim. lapsen kasvusta ja kehityksestä. Kaupungilla on lisäksi neuvoloita, joissa toimii nk. avoneuvola, johon terveydenhoitajan vastaanotolle pääsee ilman ajanvarausta. Lapsiperheen tukena voi olla myös kotipalvelu, joka auttaa kodin- ja lastenhoidossa, kasvatuksessa ja vanhemmuuden tukemisessa. Tukea lapsiperheille antaa myös tukihenkilö- ja -perhetoiminta, jossa vapaaehtoinen tavallinen ihminen on lapsen tai nuoren kehityksen tukena. Lapsiperhe voi hakeutua Vantaalla myös uusien asiakkaiden palveluun, jos vanhemmat toivovat tukea lapsen kasvuun, kehitykseen ja vanhemmuuteen tai jos lapsen käytös tai oma jaksaminen huolestuttaa. (Vantaan kaupunki 2018a.) Vantaan kaupunki tarjoaa myös perhekoutsien matalakynnyksistä tukea lapsiperheille. Perhekoutsit auttavat, neuvovat, opastavat ja kuuntelevat lapsiperheiden, joissa on 0-17-vuotiaita lapsia, arjen haasteissa. Koutseihin voi olla yhteydessä niin isoissa kuin pienissäkin asioissa puhelimitse, sähköpostilla ja Facebookissa. Yhteyttä voi ottaa sähköisesti myös Oma Vantaa -palvelussa. Asioida voi nimettömänä ilman velvoitteita tai sitoumuksia. (Vantaan perhekoutsit 2018.)

4.2 Varhaisen tuen perhetyö Vantaalla

Lapsiperheiden varhaisen tuen yksikön perhetyön tiimi tekee sosiaalihuoltolain mukaista perhetyötä, joka on perheille vapaaehtoista. Lapsiperheiden varhaisen tuen yksikkö kuuluu Vantaan perhepalveluiden alaisuuteen. Perhepalveluilla pyritään tukemaan lasten, nuorten ja aikuisten hyvinvointia ja omatoimisuutta moniammatillisen, eri verkostojen välisen työn avulla. Perhepalveluissa järjestetään myös muita sosiaalihuollon ja sosiaaliturvan palveluita, esim. lastensuojelua ja päihdehuoltoa. (Vantaan kaupunki 2018b.) Varhaisen tuen yksikössä toimii myös lapsiperheiden kotipalvelun, tukihenkilö- ja tukiperhetoiminnan, perhekoutsien ja sosiaaliryhmien palvelut sekä verkostojen koordinaatioita.

Varhaisen tuen yksikkö on perustettu elokuussa 2017. Yksikkö on perustettu ehkäisevän tuen ja sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden keskittämiseksi yhdeksi toimintayksiköksi. Yksikössä on nk. monialainen asiakasohjausryhmä, joka koordinoi asiakkuuksia. (Lapsiperheiden varhaisen tuen yksikkö 2018.) Varhaisen tuen perhetyön tiimissä työskentelee sosiaalihojaajia, joita syksyllä 2018 oli 8, sekä yksi vastaava ohjaaja. Sosiaalihojaajilla on sosionomin (AMK) koulutus. Tiimi on jaettu kahteen osaan: itäiseen ja läntiseen tiimiin. Perheet jaetaan työntekijöille pääasiassa sijainnin mukaan, mutta jotkut sosiaalihojaajat tekevät työtä koko Vantaan alueella tarpeen mukaan. Yleensä yhdellä työntekijällä on samaan aikaan n. 8–10 perhettä riippuen asiakkuuden laadusta, esim. kotikäyntien määrästä.

Sosiaalihojaajan työ sijoittuu klo 7–22 välille ja sitä voidaan tehdä viikon jokaisena päivänä. Lähtökohtana on perheen tarpeet, mutta sosiaalihojaaja saa myös vaikuttaa omaan työaikaansa. Ilta-ajat ovat hyvin suosittuja työssäkäyvien vanhempien sekä lasten päivähoiton ja koulun takia. Toisinaan perheen tilanne voi vaatia sen, että työtä tehdään työparin kanssa. Sosiaalihojaajilla on säännöllinen tiimikokous kerran viikossa, jossa mm. käydään läpi yhteisiä asioita ja jaetaan uudet perheet, sekä työnohjaus noin kerran kuussa. Tiimeissä on myös nk. case-työskentelyä, jossa puretaan yhdessä asiakas-caseja eli -tapauksia ja mietitään ratkaisuja sosiaalihojaajien kohtaamiin haasteisiin. Kokousten, työnohjauksen ja case-työskentelyn ulkopuolella työ on kuitenkin hyvin itsenäistä.

Varhaisen tuen perhetyöhön ei voi perhe hakeutua Vantaalla itsenäisesti vaan siihen hakeudutaan lähetteellä esim. neuvolan tai aikuissosiaalityön kautta. Perhetyöhön ohjaava työntekijä säilyy yleensä asiakkaan omatyöntekijänä koko perhetyön asiakkuuden ajan ja osallistuu mm.

arviointipalaveriin. Monialainen asiakasohjausryhmä käsittelee lähetteet säännöllisissä kokouksissa ja arvioi perhetyön sopivuuden asiakasperheelle. Jos asiakasohjausryhmä arvioi, että perhetyö aloitetaan, perhe siirtyy odottamaan omaa sosiaaliohjaajaa jonotuslistalle. Listaa puretaan joka viikko tiimikokouksissa sitä mukaa, kun sosiaaliohjaajat pystyvät ottamaan uusia perheitä. Perhetyön asiakkuus kestää yleensä 3–9 kk ja arviota jatkosta tehdään kolmen kuukauden välein. Palvelu on siis tarkoitettu tilapäiseksi ja lyhytaikaiseksi.

5 Opinnäytetyöprosessi

Tässä luvussa kuvaan, mistä tutkielmani sai alkunsa ja mitkä ovat sen lähtökohdat. Kuvaan, millaista tutkimusta on tehty aiemmin tämän tutkielman aihepiiriin liittyen. Sen jälkeen käsittelem omaa tutkimusprosessiani. Käyn läpi, millaisia ovat tutkielmani tavoitteet ja tutkimuskysymykset sekä mitä menetelmiä käytän. Lopuksi käsittelem, millaisia eettisiä kysymyksiä tutkimukseen liittyy sekä tutkielman luotettavuutta.

5.1 Opinnäytetyön tausta

Opinnäytetyöprosessi alkoi keväällä 2018, kun sain toimeksiannon harjoittelupaikastani Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyön yksiköstä. Harjoittelussa pääsin osallistumaan sosiaaliohjaajan työhön ja näkemään perhetyötä käytännössä. Kiinnostuin perhetyöstä siinä määrin, että halusin päästä tutkimaan sitä tarkemmin. Kysyin perhetyön tiimiltä, mikä voisi olla heille hyödyllinen aihe, jota voisin lähteä tutkimaan. Halusin, että aihe olisi heille tärkeä ja olennainen. Koska lapsiperheiden varhaisen tuen yksikkö on aika nuori yksikkö, arvelin olevan jotain toiveita tutkimuksen kohteeksi mahdollisia kehittämistarpeita ajatellen. Kehittäminen voisi olla tässä vaiheessa ajankohtaista perheiltä saadun tiedon perusteella. Esille nousikin ajatus siitä, että voisin tutkia, miten erityisen tuen haasteita kohtaavien lasten perheitä tuetaan perhetyöllä. Työtä tehdään itsenäisellä otteella, eivätkä työntekijät välttämättä pääse näkemään toistensa työtä kovinkaan usein. Sen takia tutkielmani voi auttaa valottamaan työntekijöille, millaisin keinoin perhetyötä tehdään näissä perheissä. Lisäksi perheet pääsevät kertomaan perhetyön vaikuttavuudesta heidän elämäänsä.

5.2 Aiempia tutkimuksia aiheeseen liittyen

Varhaisen tuen perhetyö on palvelumuoto, jota tehdään kunnissa hyvin eri tavoin (mm. Tirkkonen 2018), ja tutkimusta on viime vuosilta ehkäisevästä ja varhaisen tuen perhetyöstä selvittelyni perusteella suhteellisen vähän. Lastensuojelun perhetyö nousee tehdyissä tutkimissa suosituimmaksi perhetyöhön liittyväksi aiheeksi. Ammattikorkeakouluissa viime vuosina tehdyt opinnäytetyöt liittyvät pääasiassa lastensuojelun lisäksi neuvolan, perheohjauksen, rikosseuraamusalan ja perhekuntoutuksen tekemään perhetyöhön. Yliopistossa näyttäisi olevan hyvin vähän perhetyöhön liittyviä pro graduja. Pro gradujen aiheet liittyvät lastensuojelun, seurakunnan, kotipalvelun ja päivähoiton tekemään perhetyöhön. En löytänyt yhtään ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa tehtyä tutkielmaa, joka olisi liittynyt nimenomaan erityislasten perheiden tukemiseen varhaisen tuen perhetyöllä. Tämä tutkielma voi siis antaa uutta tietoa varhaisen tuen perhetyöstä juuri erityislasten perheissä.

Opinnäytetöiden tekijät ovat olleet aiemminkin kiinnostuneita perhepalveluiden asiakkaiden kokemuksista. Sanna-Maria Kosunen tutki opinnäytetyössään asiakasperheiden kokemuksia varhaisesta tuesta perhetyössä Heinäveden kunnassa. Haastatteluissa selvitettiin mm. palvelun matalakynnyksisyyttä ja asiakkaan osallisuutta. Hänen tutkielmastaan saatiin myös kehittämissuhteita kunnassa tehtävälle perhetyölle. (Kosunen 2016.) Johanna Merioja, Alina Tamsi ja Virtanen Anni tutkivat myös asiakkaiden kokemuksia ehkäisevästä perhetyöstä. Heidän tutkimuksensa kohdistui kunnallisen ehkäisevään perhetyöhön ja lastensuojelun avohuollon perhetyötä tekevään yksikköön. He halusivat selvittää, millaisena asiakkaat kokevat perhetyön prosessin ja miten perhetyö on muuttanut perheen arkea. (Merioja, Tamsi & Virtanen 2015.) Eveliina Holm ja Jatta Saari selvittivät myös lapsiperheiden kokemuksia varhaisen tuen palveluista. Heidän tutkielmassaan oli tarkoitus selvittää, mitkä varhaisen tuen palvelut auttaisivat vanhempia jaksamaan paremmin arjessa ja työssä. Heidän tutkimuksensa liittyi OTTO-hankkeeseen eli Osaamista työhön, työkykyisyyttä ja osallisuutta. (Holm & Saari 2015.) Elina Alatalo selvitti opinnäytetyössään varhaisen tuen asiakkaiden arvioita, jotta perhetyötä voitaisiin kehittää asiakaslähtöisemmäksi. Hän laati asiakaspalautekyselyn osaksi varhaisen tuen perhetyön asiakastyötä. (Alatalo 2014.)

Erityislasten perheisiin liittyviä tutkielmia löytyy jonkin verran. Hanna Ahola ja Johanna Laitinen tutkivat opinnäytetyössään vanhemmuuden varhaista tukemista neuropsykiatrisesti oireilevan lapsen perheessä. He keräsivät lasten vanhemmilta kokemuksia varhaisesta tuesta perhepalveluiden kehittämiseksi. (Ahola & Laitinen 2018.) Myös Mirja Kuotesalo selvitti

opinnäytetyössään, miten erityistä tukea tarvitsevien lasten perheiden hyvinvointia tuettiin Hyvinvoiva Perhe -hankkeella. Tutkielman tulokset toimivat Oulun seudun omaishoitajat ry:n toiminnan kehittämässä. (Kuotesalo 2018.) Palvelujen toiminnan kehittämistarpeita on myös tutkinut Katariina Kumlander hoitotyön opinnäytetyössään. Yhteistyötahona toimi Kehitysvammaisten Palvelusäätiö. Kumlander tutki haastatteluin, millaista tukea ja millaisia palveluita erityistä tukea tarvitsevien alle kouluikäisten lasten perheet ovat saaneet. (Kumlander 2018.)

Väitöskirjoja tai muuta tutkimusta en löytänyt omasta aiheestani, mutta perheille tarjolla olevia palveluita on tutkittu useamman tutkijan toimesta. Neuvolassa tehtävä perhetyö nousee esiin yhtenä suosituimmista tutkimuskohteista, toinen on lastensuojelun perhetyö. Susanna Rautio (2016) on tehnyt artikkeliväitöskirjan neuvolan perhetyöstä vanhemmuuden varhaisena tukena ja yhteistyönä. Hän tutki neuvolan työntekijöiden ja vanhempien näkemyksiä neuvolan perhetyön työmallista. Lasten ja perheiden palveluita ovat tutkineet Marja-Leena Perälä, Anne Salonen, Nina Halme ja Sirpa Nykänen (2011) THL:llä. He selvittivät vanhempien näkökulmaa siitä, miten lasten ja perheiden palvelut vastaavat perheiden tarpeita.

5.3 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, miten varhaisen tuen perhetyöllä voidaan tukea arjessa selviämistä sellaisissa perheissä, joissa on erityistä tukea vaativa lapsi/lapsia. Erityistä tukea tarvitsevilla lapsella voi olla esim. ADD/ADHD, autismi, Asperger tai näiden häiriöiden piirteitä, jos diagnoosia ei ole. Diagnoosia tärkeämpää on perheen kokemus erityisen tuen tarpeesta lapsen arjessa. Tavoitteena on kartoittaa, millaisilla menetelmillä ja keinoilla näitä perheitä tuetaan ja miten perheet kokevat saaneensa apua perhetyöstä. Tutkimuksella kartoitetaan erilaisia tapoja auttaa perhettä selviämään haastavista tilanteista. Kartoitan myös, mitä perheet ovat oppineet työskentelyprosessin aikana ja miten he ovat kokeneet perhetyön vastanneen odotuksiin. Tavoitteena on myös kerätä perhetyön yksilölle tietoa käytössä olevista menetelmistä.

Tutkimuskysymyksiä on siis kolme:

- Miten perhetyöllä voidaan tukea perheitä, joissa on 0–8-vuotias lapsi, joka tarvitsee erityistä tukea?

- Millaisia menetelmiä perhetyön sosiaaliohjaajat käyttävät erityistä tukea tarvitsevien lasten perheiden tukemiseksi?
- Miten perheet kokevat saaneensa apua perhetyöstä?

5.4 Tutkimukseen osallistuneet perheet

Koska perheitä on perhetyön asiakkaina paljon, perheitä piti rajata jollain tavalla. Kaikki asiakasperheet eivät soveltuneet tähän opinnäytetyöhön tutkittaviksi. Sopivien haastateltavien etsimiseen sain apua perhetyön tiimiltä, joka mietti, missä perheissä perhetyötä olisi tehty jo jonkin aikaa tai työskentelyä oltaisiin lopettelemassa. Tavoitteena oli saada haastateltavaksi 0–8-vuotiaiden erityislapsien vanhempia. Oli tärkeää, että suomen kielen taito olisi riittävä haastattelun onnistumiseksi. Aivan perhetyöprosessin alussa olevien perheiden olisi ollut vaikeampi vastata tutkimuskysymyksiin, joten perhetyön oli pitänyt jatkua jo jonkin aikaa, jotta kysymyksiin osaisi vastata. Yhden perheen kohdalla työskentely oli vasta hiljattain alkanut. Päätin haastatella häntä uudelleen reilua kuukautta myöhemmin puhelimitse, jotta hän pystyi kertomaan paremmin perhetyön vaikuttavuudesta. Valikoiduille perheille lähetin tiedotteen tutkimuksesta, ja halukkaat pystyivät olla yhteydessä joko suoraan minuun tai sosiaaliohjaajan kautta. Kaikki vanhemmat ilmoittivat halukkuudestaan osallistua ja omat yhteystietonsa sosiaaliohjaajan kautta.

Pääsin haastattelemaan vain neljää vanhempaa, kun alun perin oli tarkoitus, että haastateltavia olisi vähintään viisi. Mahdollinen viidennes haastateltava perui osallistumisensa, eikä toista haastateltavaa enää saatu määrätyssä ajassa. Aikataulu oli rajattu, joten en voinut jäädä odottamaan useampien haastateltavien osallistumista kovin pitkäksi aikaa. Haastateltavani olivat kaikki suomalaistaustaisia naisia, iältään kolme- ja neljäkymppisiä. Heillä oli 1–3 lasta perheessä, kolmella neljästä haastateltavasta enemmän kuin yksi lapsi. Perheen lapsien iät vaihtelivat 2–10 ikävuoden välillä eli lapset olivat kaikki päivähoito- tai alakouluikäisiä, ei yläkoululaisia tai sitä vanhempia lapsia. Erityistä tukea tarvitsevat lapset olivat 4–8-vuotiaita ja kolme heistä oli poikia, yksi tyttö. Kaksi oli koulussa, joista toinen juuri aloittanut koulun. Kaksi erityistä tukea tarvitsevaa lasta oli vielä päivähoitossa. Perhetyö oli kolmessa perheessä alkanut keväällä 2018, yhdessä perheessä syksyllä 2018. Kahdessa perheessä elettiin yhden vanhemman arkea, kahdessa perheessä oli kaksi vanhempaa.

Haastattelijalla ja haastateltavalla on oltava yhteinen kommunikaatiokieli (Kananen 2014, 71). Yhteinen kieli oli olennainen tekijä haastattelun onnistumiseksi. Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyön yksikön asiakkaina on paljon myös perheitä, joissa puhutaan jotain muuta kieltä kuin suomea. Maahanmuuttajaperheiden kanssa työskennellessä joudutaan usein käyttämään englannin kieltä tai tulkkia. Suomen kielen taito ei ollut välttämättömyys, vaan olisin pystynyt käyttämään tarvittaessa myös englantia, jos vanhemmalla ei ollut riittävä suomen kielen taito ja englanti sujui hyvin. Tutkittavista karsiutuivat sellaiset perheet, joissa vanhemmat tai vanhempi ei osaa riittävän hyvin suomea tai englantia. Yhtään riittävän englannin kielen taitoista maahanmuuttajataustaista vanhempaa, jolla olisi ollut erityislapsi, ei löytynyt. Tulkin käyttömahdollisuutta ei ollut kaupungin puolelta.

5.5 Aineiston kerääminen

Päädyin Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyön tiimin kanssa siihen, että opinnäytetyön aineisto kerätään haastatteluin. Näin voitiin saada syvällisempää tietoa perheiltä kuin esimerkiksi kyselylomakkeella, jota myös harkitsimme aluksi. Aineiston keräämisen eli haastattelut tein lokakuussa 2018 ja täydentävän puhelinhaastattelun marraskuussa 2018. Annoin haastateltavan päättää haastattelupaikan. Korostin, että voin tulla myös haastateltavan kotiin, jos se on perheelle kätevämpää. Haastattelin kolmea vanhempaa heidän kotonaan ja yhtä vanhempaa hänen toiveestaan kahvilassa. Viimeistä haastattelua täydennettiin myöhemmin puhelimitse, sillä asiakkuus ei ollut kestänyt kovin kauan. Kolmessa haastattelussa paikalla oli vain haastateltava vanhempi. Yhtä vanhempaa haastatellessa paikalla olivat myös lapset, jotka olivat kuitenkin eri huoneessa. Tämän perheen nuorimmainen halusi kuitenkin välillä tulla leikkimään leluillaan meidän viereemme. Haastattelua jouduttiinkin välillä keskeyttämään, kun lapsen leikki häiritsi keskustelua.

Ennen haastattelua pyysin vanhempaa allekirjoittamaan suostumuslomakkeen, jotta voisin tarvittaessa todistaa, että tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista. Suostumuslomakkeessa selvensin tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja mahdollisuutta kieltäytyä missä vaiheessa tahansa sen vaikuttamatta asiakkuuteen. Käytin haastattelun nauhoitukseen sekä kännykän nauhuria että oikeaa nauhuria varmistaakseni tallennuksen. Tein myös muistiinpanoja kaiken varalta. Viimeinen haastattelu, jonka tein puhelimitse, ei epäonnekseni tallentunutkaan, joten jouduin turvautumaan tekemiini muistiinpanoihin. Lähetin koosteen muistiinpanoista vanhemmalle luettavaksi ja kommentoitavaksi. Muokkasin tekstistä muutamia kohtia, jotka vanhemman mukaan tarvitsivat korjausta.

Haastattelun hyvä puoli on sen joustavuus. Haastattelija pystyy toistamaan tarvittaessa kysymyksen, oikaisemaan väärinkäsitykset, selventämään ilmausten sanamuotoja ja käymään keskustelua haastateltavan kanssa. Kysymykset voidaan esittää siinä järjestyksessä, kuin haastattelija pitää tarpeellisena. Haastattelussa on tarkoitus saada riittävästi tietoa halutusta aiheesta. On suositeltavaa, että haastateltavat voivat perehtyä haastattelun kysymyksiin tai ainakin aiheeseen etukäteen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75.)

Haastattelu voi olla joko lomake-, teema- tai syvähaastattelu (Tuomi & Sarajärvi 2002, 76). Tässä tutkimuksessa käytetään teemahaastattelua. Se on puolistrukturoitu haastattelutapa, jossa edetään etukäteen päätettyjen teemojen mukaisesti niitä täsmentävien kysymysten avulla. Teemahaastattelussa pyritään löytämään tutkimuksen tarkoituksen tai tehtävän kannalta merkityksellisiä vastauksia. (Tuomi & Sarajärvi, 77.) Teemahaastattelurunko toimii hyvinä tukena silloin, kun vanhemman puhe siirtyi aiheen ulkopuolelle. Pystyin palauttamaan keskustelun oikeaan suuntaan esittämällä aiheeseen liittyviä kysymyksiä.

Haastattelu valitaan usein siksi, koska haastateltava luo merkityksiä ja on aktiivinen osapuoli. Haastatteluun voidaan päätyä myös siksi, koska tutkija ei voi tietää etukäteen vastausten suuntia. Haastattelija pystyy näkemään haastateltavan ilmeet ja eleet ja pystyy kertomaan aiheesta laajemmin kuin mitä tutkija on ennakoanut. Tutkija voi myös pyytää perusteluja annetuille vastauksille lisäkysymyksillä. Haastattelussa on tärkeää, että tutkija pystyy tarkastelemaan haastateltavan vastauksia eri kulttuuristen merkitysten valossa. On myös otettava huomioon, että haastattelun tuottama aineisto on tilanne- ja kontekstisidonnaista. (Hirsjärvi, Remes & Saravaara 2010, 205-207.)

Teemahaastattelun aiheet nousevat tutkijan ennakkokäsityksistä ilmiöstä. Ennen keskustelua hän laatii haastattelurungon teemoista, jotka liittyvät ilmiöön. Teemahaastattelussa edetään haastateltavaa keskusteluttaen ja haastattelu etenee haastateltavan ehdoilla. Haastattelun aikana voi nousta esille uusia aiheita, joihin tutkija tarttuu. Haastattelussa kannattaa välttää kysymyksiä, joihin voi vastata kyllä tai ei, tai jotka ovat itsestään selviä. Aineiston analyysi kannattaa tehdä mahdollisimman nopeasti haastattelun jälkeen. (Kananen 2014, 76-77, 80.) Haastattelun jälkeen kirjoitin puhtaaksi eli litteroin nauhoitetun aineiston. Litteroinnilla tarkoitetaan erilaisten tallenteiden kirjoittamista kirjalliseen muotoon. Näin materiaalia voidaan käsitellä manuaalisin tai ohjelmallisin analyysimenetelmin. (Kananen 2014, 101.) Aineisto kirjoitetaan sanasta sanaan joko koko aineistosta tai valikoiduista alueista, esim. teemojen mukaan (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 222).

Litteroinnin tarkkuudesta on erilaisia ohjeistuksia ja mielipiteitä. Kanasen mukaan teema-haastattelussa litterointi kannattaa tehdä mahdollisimman sanatarkasti. Tämä on hidas työvaihe, joten tutkija joutuu ratkaisemaan, mitkä alueet hän litteroi. Ei voida tarkkaan tietää etukäteen, mitkä aineiston osa-alueet ovat tutkimuksen kannalta tarpeellisia. Tallenteisiin voidaan kuitenkin palata aina myöhemmin. Laadulliseen analyysiin kuuluu syklinen prosessi, joka ei pysy samanlaisena koko tutkimuksen ajan. (Kananen 2014, 102.) Litteroinnin tarkkuuteen vaikuttaa tutkimusongelma ja metodinen lähestymistapa. Jos tutkija on kiinnostunut haastattelussa esille tulleista asiasisällöistä ja siitä, mitä tapahtui rajatun tapahtumakulun tai prosessin aikana, haastatteluvuorovaikutuksen tai asennoitumisen sijaan, yksityiskohtainen litterointi ei ole välttämätöntä. Nauhoitetussa aineistossa on se hyvä puoli, että tarpeen mukaan voidaan aina tarkentaa litterointia. (Ruusuvaari 2010, 425, 427.)

Litterointitekniikoita on useita. Sanatarkka litterointi on puhtaaksikirjoitusta, jossa kaikki äännähdyksetkin kirjataan ylös. Yleiskielisessä litteroinnissa murre- ja puhekielen ilmaisut on muunnettu kirjakielisiksi. Propositiotason litteroinnissa kirjataan ylös sanotun asian ydinsäältä. Raportoinnissa tulee ilmaista, minkä tason litterointia on käytetty. (Kananen 2014, 102.) Tässä tutkielmassa olen käyttänyt sanatarkkaa puhtaaksikirjoittamista, mutten ole kirjannut ihan jokaista äännähdystä kuten ”ööm”. Kirjasin kuitenkin täytesanat kuten ”niinku” ja ”silleen”. Lisäksi olen jättänyt kirjauksesta pois sellaiset asiat, jotka eivät liity ollenkaan tutkimusaiheeseen. Esimerkiksi kun yhdessä haastattelussa lapsi tuli häiritsemään keskustelua, jätin nämä kohdat kirjaamatta ylös. Haastattelun aikana haastateltava tuli välillä puhuneeksi aiheen vierestä, joten katsoin joitakin kohtia sellaisiksi, jotka voisin jättää pois litteroinnista.

Sanatarkkoja kuvauksia voi käyttää sitaatteina lopullisessa raportissa. (Kananen 2014, 102.) Tutkielmaraportissa olen nostanut esille sitaatteja, jotka kuvastavat hyvin teemaa tai tutkimusaihetta. Nämä esimerkit ovat hyviä osoittamaan, millaisia kokemuksia haastateltavalla on aiheesta. Olen kuitenkin huolehtinut siitä, että tutkittavien henkilöllisyys ei paljastu sitaatteista. Olen joutunut poistamaan esimerkiksi nimiä tai muita henkilöllisyyteen viittaavia asioita tekstinpätkistä. Haastateltaville olen antanut tunnusteen H1-H4 nimen sijaan. Lisäksi olen poistanut turhia täytesanoja kuten ”niinku”, jotka toistuvat usein, jotta teksti on helpommin luettavissa. Olen merkinnyt nämä kohdat kolmoispisteellä.

5.6 Sisällönanalyysi

Litteroitu teksti tiivistetään ja pelkistetään. Aineistosta nostetaan esille oleelliset asiat koodaamalla se käsiteltävään muotoon. (Kananen 2014, 103-104.) Tässä tutkimuksessa aineiston analysoimiseksi käytetään sisällönanalyysia. Sisällönanalyysilla pyritään kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä tiivistetysti ja yleisessä muodossa. Sisällönanalyysissa analysoidaan tekstiä. Sen avulla pyritään etsimään tekstistä merkityksiä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi perustuu käsitteiden yhdistelemiseen, minkä avulla saadaan vastaus tutkimuskysymyksiin. Analyysi on tulointaa ja päättelyä empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkimusilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105-106, 115.)

Sisällönanalyysia voidaan tehdä aineistolähtöisesti eli induktiivisesti, teorialähtöisesti eli deduktiivisesti tai teoriaohjaavasti. Aineistolähtöinen analyysi lähtee liikkeelle aineiston pelkistämisestä eli redusoinnista. Siinä aineisto pelkistetään niin, että kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen karsitaan pois. Informaatio joko tiivistetään tai pilkotaan osiin. Pelkistämässä voidaan käyttää litterointia tai ilmausten koodaamista. Pelkistetty aineisto käydään läpi tutkimuskysymyksiä kuvaavia ilmaisuja etsien. Tämän jälkeen aineisto ryhmitellään eli klusteroidaan. Koodattuja ilmaisuja etsitään ja samankaltaiset ilmaisut luokitellaan samaan luokkaan, jolla on luokkaa kuvaavan käsitteen nimi. Lopuksi aineisto abstrahoidaan eli luodaan teoreettisia käsitteitä erottelemalla tutkimuksen kannalta olennainen tieto. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111-114.) Teoriaohjaava analyysi tehdään aineistolähtöisen analyysin tavalla abstrahointiin asti, mutta käsitteet tutkittavasta ilmiöstä tuodaan valmiina, eikä niitä luoda aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 116). Olen analysoinut aineistoni teoriaohjaavasti eli pelkistänyt, ryhmitellyt ja luokitellut aineiston, jonka jälkeen olen nostanut teoriaa hyödyntäen tutkimuksen kannalta olennaisia käsitteitä.

5.7 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara toteavat, että tutkimuksen lähtökohtana tulee olla ihmisarvon kunnioittaminen. Tutkittavilla pitää olla oikeus päättää osallistumisesta tutkimukseen. Tutkimushenkilölle kerrotaan, mitä tutkimuksen aikana voi tapahtua. Tutkittavan henkilön tulee pystyä tekemään rationaalisia arviointeja ja suostumaan vapaaehtoisesti tutkittavaksi. Tutkijan tulee pysyä rehellisenä koko tutkimusprosessin ajan. Hän ei saa plagioida muiden eikä omia tutkimustekstejä. Tulokset esitetään sellaisena kuin ne ovat, ilman kritiikitöntä

yleistystä, sepityksiä tai kaunisteluita. Raportointi ei saa johtaa harhaan eikä siinä saa olla puutteita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 25-26.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on listannut hyvän tieteellisen käytännön perusteet. Tämän tutkimuksen kannalta olennaiset periaatteet avataan tässä. Tutkimus on luotettava, jos se on suoritettu näiden periaatteiden mukaisesti. Tutkimuksessa on tärkeää olla rehellinen, noudattaa yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tulosten arvioinnissa. Tutkimuksen tiedonhankintatapojen sekä tutkimus- ja arviointimenetelmien tulee olla eettisesti kestäviä. Tutkijan täytyy kunnioittaa toisten tutkijoiden tekemää työtä ja huolehtia asianmukaisista viittauksista. Hyviin tieteellisiin käytäntöihin kuuluu myös tutkimuksen suunnittelu, toteutus ja raportointi sekä tietojen tallentaminen tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaan. Tutkimuksen tekemiseen on hankittu tarvittavat luvat ja mahdollinen eettinen ennakkoarviointi on tehty. Tutkija pidättäytyy arviointi- ja päätöksentekotilanteista, jos hän on tai hänen epäillään olevan esteellinen. Jokainen tutkija on itse vastuussa hyvien käytäntöjen noudattamisesta. (TENK 2012, 6-7.) Tutkimuksen täytyy olla avoin ja kontrolloitavissa. Esim. tutkittavien nimiä ei saa mainita tekstissä. Tutkijan tulee varmistaa, ettei tutkittava aineisto päädy väärin käsiin tutkimuksen aikana tai sen jälkeen, mikä liittyy tutkittavien anonymitettiin. (Vilkkä 2015, 30, 32.)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on vaikea arvioida yksiselitteisesti. Tutkijan tehtävä on antaa lukijalleen uskottava selitys aineiston kokoamisesta. Kun tutkija kertoo tekemisestään yksityiskohtaisesti, lukija saa selkeämmän ja ymmärrettävämmän kuvan tutkimustuloksista. Tutkimuksesta laadittavan raportin tulee olla selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Ilmaukset eivät voi olla laveita. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 135, 138.)

Opinnäytetyön tulosten on oltava luotettavia. Tutkijan tulee olla suunnitelmallinen ja tarkkailla laatua. Tutkimustilanteiden vakioiminen on kuitenkin haastavaa ihmistieteissä. Luotettavuutta ei voida arvioida samaan tapaan kuin määrällisessä tutkimuksessa. Objektiivinen luotettavuus on lähes mahdoton tavoite laadullisessa tutkimuksessa. Tutkimuksessa on mitattava oikeita asioita (validiteetti), ja aineisto tulee analysoida ja tutkimus toteuttaa oikealla tavalla (reliabiliteetti). Opinnäytetyössä luotettavuutta vahvistaa riittävä dokumentaatio sekä perustelut ratkaisuille ja valinnoille. (Kananen 2014, 145-147, 151.)

Tässä opinnäytetyössä haastattelukysymykset on laadittu niin, että tutkittavilta kysytään vain tutkielman kannalta olennaisia asioita. Myös vastaajien ihmisarvoa ja oikeuksia on kunnioitettu kysymyksiä suunniteltaessa. Haastateltava pysyy anonyymina opinnäytetyöraportissa. Hänen henkilötietojaan ei ole paljastettu. Olen tutkijana huolehtinut haastattelunauhoitusten ja litterointien tutkittavan yksityisyyttä kunnioittavasta säilyttämisestä tutkimusprosessin ajan ja asianmukaisesta hävittämisestä opinnäytetyön julkaisun jälkeen. Tutkijana olen käsitellyt kaikkea perheiltä saamaani informaatiota anonymiteettia, yksityisyyttä ja ihmisarvoa kunnioittaen koko tutkimusprosessin ajan.

Litteroitu aineisto käsittää aina vain osan haastattelussa tarjolla olevasta informaatiosta. Tutkijan kirjaaman puheen ulkopuolelle jää esim. kuulematta jäänyt ja väärin ymmärretty puhe. Sanaton vuorovaikutus ei myöskään tallennu nauhalle. Tutkija tekee tulkintaa mm. tutkimusaiheen ja -kysymysten pohjalta eli miettii, mikä on tutkimukselle relevanttia. Hän myös tulkitsee aineistoa kulttuurin jäsenenä ja havainnoijana, jonka huomiokyky rajaa osan informaatiosta pois. Tulkinnallisuus tulee tiedostaa ja pohtia sen mahdollisista vaikutuksista analyysiin. Tulkintojen tulisi olla mahdollisimman läpinäkyviä. (Ruusuvuori 2010, 428.) On siis huomioitava luotettavuutta arvioitaessa, että aineiston käsittely ja tulkinta on tutkijan käsissä.

6 Tutkimustulokset

Tässä luvussa esittelen haastatteluista nousseita tutkimustuloksia. Haastattelussa käytiin teemahaastattelurungon avulla läpi, millaisia haasteita perheet olivat kohdanneet lapsen erityisyyden takia ja miksi perhe on hakenut perhetyötä eli perheen taustaa. Sen jälkeen keskustelimme, millaisia toiveita ja tarpeita perhetyöhön liittyi ennen varsinaisen työskentelyn alkamista. Kysyin vanhemmilta, millaisia tavoitteita perhetyölle oli asetettu ja mitä keinoja työskentelyssä oli käytetty. Puhuimme myös mahdollisista muista tukitoimista, joita perheet olivat saaneet. Keskustelimme, miten lapsen erityistarpeet on huomioitu perhetyössä ja mitä on tehty tavoitteiden saavuttamiseksi. Lopuksi kyselin, miten perheet ovat kokeneet perhetyön auttaneen perhettä ja millaisia keinoja heille on jäänyt arjen helpottamiseksi. Selvitin myös, oliko perheillä jotain kehittämistoiveita. Alaluvuissa avaan näitä teemoja, joita haastattelussa kävimme läpi.

6.1 Perheen haasteet ja toiveet

Jotta saisi paremman käsityksen, miten perhetyöllä voidaan tukea niitä perheitä, joissa on erityistä tukea tarvitseva lapsi, käyn ensin läpi haastateltujen perheiden taustoja: millaisia haasteita he ovat kohdanneet arjessa ja millaisia toiveita heillä oli ennen perhetyön aloittamista. Perheet hakeutuvat perhetyön asiakkaiksi hyvin monenlaisista syistä, ja jokaisella perheellä on hyvin ainutlaatuinen tilanne ja yksilölliset haasteensa, joihin he toivovat tukea ja ohjausta perhetyöstä.

”ei oo mitään tarkkaa diagnoosia, hän ei oo vahvasti johonki niin ku tavallaan johonkin sairautteen viittaava vaan hänellä on niin ku piirteitä sieltä ja täältä” (H1)

Tutkielmaan haastatelluissa perheissä lapsen erityisyys näyttäytyi monella eri tavalla, eikä varsinaisia diagnooseja ollut yhdelläkään lapsella. Joitakin häiriöitä diagnosoidaan vasta myöhemmin kouluiässä. Yksi haaste, joka kaikilla haastateltujen perheiden lapsilla oli yhteistä, oli erilaiset haastavan käyttäytymisen pulmat. Lapsen käytöksessä esiintyi esim. ADHD-tyyppisiä oireita, vaikka lapsella ei ollut varsinaista diagnoosia kyseiseen häiriöön. Levottoman ja keskittymiskyvyttömän oireilun lisäksi haastavaksi vanhemmat kokivat myös lapsen tottelemattomuuden, kiukkukohtaukset, temperamenttisuuden ja uhmakkuuden. Eräällä lapsella esiintyi myös jatkuvaa jumiutumista ja juuttumista varsinkin siirtymätilanteissa.

”mitä isommaks hän tulee niin hän on fyysisesti niin ku voimakkaampi että ... tietynlainen sellainen pelko et jos jos häntä ei ... saada ikään ku kuriin niin sitten se on ... vaan entistä vaikeempaa koko ajan.” (H1)

Yksi vanhempi mainitsi, että perhetyöhön hakeuduttiin senkin takia, etteivät ongelmat kasvaisi liian isoiksi. Perhe toivoi varhaista puuttumista lapsen käytökseen. Vanhemmat ymmärsivät, että tilanne ei voi jatkua samalla tavalla ja toivoivat perhetyön tuovan ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin. Useampi vanhempi kertoi kokeneensa oman osaamisen olevan rajallinen ja tarvitsevansa ohjausta ja neuvoja. Yhden vanhemman toive oli ns. herättely, miten lapsen kehitystä voidaan tukea, kun koki oman vanhemmuuden olevan riittämätöntä.

”ollu siis lapsesta asti kaikki pukemiset ja kaikki tämmöset ja äänet ja tavallaan se on sellainen stressiherkkä niin ku et on se erityisherkkä lapsi mun mielestä” (H3)

Aineistossa korostuu useammalla lapsella erilaiset herkkyydet: muutama vanhempi mainitsi lapsensa erityisherkkyyden, mikä ei siis ole varsinainen häiriö vaan enemmänkin piirre lapsessa. Erityisherkyys aiheutti yhtä lailla haastavia tilanteita mm. pukemisessa kuin jokin lääketieteellinen häiriö. Myös stressiherkyys ja vahva reagointi muutoksiin koettiin haastavaksi. Yhdellä lapsella oli myös aistiyliherkkyttä, joka ilmeni mm. syömistilanteissa. Vanhempi kuvasi, että lapsi ei pysty syömään ruokaa, jossa ruoka-ainekset ovat sekoittuneet keskenään, esim. peruna ja kastike. Yksi vanhempi totesi myös hänestä itsestään löytyvän erityisherkkyttä, mikä auttoi tavallaan ymmärtämään lasta ja kokemaan hengenheimolaisuutta tämän kanssa.

Useammalla lapsella oli sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutuksen haasteita. Myös lapsen kehitykselliset haasteet näkyivät muutamassa haastattelussa perheessä. Vanhemmat kertoivat kokeneensa itse kasvatuksellisia haasteita ja näkivät myös tarpeen omien toimintatapojensa muuttamiselle ja ulkopuolisen ohjaukselle. He toivoivat myös, että perhetyön kautta haastavaan tilanteeseen voitaisiin puuttua ja tasapainottaa perheen arkea niin, että yhden lapsen erityisyys ei veisi huomiota muilta perheenjäseniltä. Useampi vanhempi mainitsi oman kuormittuneisuutensa ja toiveensa perhetyön tuomasta avusta arjessa jaksamiseen.

Mielenkiintoista oli haastatteluissa ilmi tullut lapsen käytöksen hyvin huomattava eroavaisuus kodin ja koulun tai päiväkodin välillä. Vanhemmista useampi huomautti, että lapsi käyttäytyi joko osin tai kokonaan eri tavalla kotona kuin toisessa kasvuympäristössä. Eroavaisuus näkyi myös eroperheen lapsen käytöksessä, kun hän asui toisen vanhemman luona. Tästä syystä vanhemman mielestä voi olla vaikea saada riittävää tukea, jos ongelma näyttäytyy lievempänä tai ei näyttäydy ollenkaan toisen aikuisen tai ammattilaisen silmissä.

6.2 Tavoitteet perhetyölle

Useammassa perheessä oli asetettu perhetyölle tavoitteeksi hyvin konkreettisia, arkeen liittyviä käytännön asioita. Tavoitteena perhetyölle oli mm. kuivaksi opettelua, säännöllisen

rytmin harjoittelua, ruutuajan vähentämistä ja kotitöihin osallistumista. Selkeän päivärytmin puuttuminen voi vaikeuttaa lapsiperheen arkea ja lapsi voi reagoida epäsäännölliseen päivärytmiin levottomuudella (Järvinen ym. 2007, 86-87). Rytmin löytyminen voi siis merkittävästi parantaa perheen arkea. Monessa perheessä koettiin, että kuormitus vähenisi ja elämä rauhoittuisi, jos arjen toiminnot olisivat sujuvampia. Eräs vanhempi mainitsi, että tavoitteena olisi saada lapsi syömään muutakin kuin hänen lempiruokiaan, jotta ruoasta ei tarvitsisi aina kinastella.

Aineistossa korostui vahvasti perheen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisääminen. Perhetyö koettiin siinäkin mielessä tärkeäksi, että se ei pelkästään keskity yhteen perheenjäsenen vaan koko perheen hyvinvoinnin tukemiseen. Vuorovaikutuksen vahvistaminen perheenjäsenten kesken koettiin tärkeäksi tavoitteeksi. Tavoitteet koskivat positiivisen ilmapiirin luomista niin yhteisen tekemisen lisäämisellä kuin jokaisen perheenjäsenen omatoimisuuden ja osallisuuden lisäämisellä. Haluttiin saada lapsia mukaan tekemään kotitöitä ja yhteistä mukavaa tekemistä koko perheelle, jotta ilmapiiri paranisi.

Äidin jaksamisen tukeminen oli useammalle haastateltavalle tärkeä asia. Yksi vanhempi toteikin haastattelussa:

”no joku vois olla eri mieltä mut siis kyl mä oon aika sitä mieltä, että perheen hyvinvointi lähtee aika pitkälle äidin hyvinvoinnista” (H1).

Aineiston perusteella voi todeta, että äitien rooli oli näissä perheissä korostunut. Yhden vanhemman kodeissa äideillä oli luonnollisesti päävastuu perheen arjen pyörittämisestä, sillä he tekivät sitä yksin. Kahdessa perheessä, jossa oli toinenkin vanhempi, äidin vastuu arjen sujumisesta vaikutti kuitenkin olevan suurempi.

Toisessa yhden vanhemman perheessä koettiin tärkeäksi tavoitteeksi se, miten voitaisiin saada lapsia aktivoitua osallistumaan kotitöihin. Vanhempi koki sen helpottavan tilannetta siinä mielessä, että hänellä riittäisi aikaa keskittyä jokaiseen lapseen, erityistä tukea tarvitsevan lisäksi. Ajan jakaminen yksinhuoltajaperheessä on haastavaa jo entuudestaankin mutta lapsen erityisyys tuo siihen omat lisähaasteensa. Perhetyön toivottiin auttavan ajankäytön ja kotitöiden organisoimisessa.

6.3 Monin menetelmin tavoitteita kohti

Kotikäyntien sisältö vaihteli perheittäin ja työskentely oli hyvin monimuotoista työtapojen vaihdellessa keskustelusta konkreettiseen tekemiseen. Sisältöön vaikutti mm. ketkä kaikki perheestä oli paikalla ja millainen tilanne kotona oli. Kotikäynneillä työntekijä saattoi osallistua muun muassa ruoanlaittoon ja leivontaan. Sosiaaliohjaaja oli myös vuorovaikutuksessa toiminnallisten keinojen avulla eli esim. pelaamalla ja maalaamalla lasten kanssa. Perheen kanssa lähdettiin myös ulos. Tästä kiittelikin yksi vanhempi, joka koki työntekijän avulla uuden asuinalueen tulleen tutummaksi, kun he olivat ulkoilleet yhdessä. Tärkeimmäksi menetelmäksi vanhemmat nostivat kuitenkin keskustelun: he kokivat, että työntekijän kanssa keskustelu oli käytetyin menetelmä kotikäynneillä. Keskustelua oli myös tekemisen lomassa, esimerkiksi kun työntekijä puuhasteli jotain perheen tai lasten kanssa.

Puuhastelun lomassa sosiaaliohjaaja pystyi samalla näyttämään malliesimerkkiä vanhemmille, miten lapsen kanssa ollaan vuorovaikutuksessa. Eräs vanhempi kertoi työntekijän näyttäneen mallia, miten lapsen kanssa keskustellaan, mitä vanhempi ei ollut koskaan aiemmin ajatellut sen tarkemmin. Työntekijä tuki vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta esim. kannustamalla yhdessä lukemiseen. Samalla kartutettiin myös lapsen sanavarastoa ja näin ollen tuettiin hänen kielellistä kehitystä, missä oli ollut haasteita.

”Se on vaikee aina tavallaan ... et seuraavaa kertaa sovitaan niin miettii et mitä me tehään koska se on vähän sillain et kattellaan että millä tuulella ollaan että ... muutaman kerran on ollu just .. et meillä on ollu tavallaan joku suunnitelma että et tehäänpä seuraavalla kerralla niitä kuvakortteja vaikka ja sit lapsi onki ihan .. sulkeutunu että ... ei tuu niin ku mitään ja sitte on vaan ... et noni selvä, istutaan sit tässä.” (H1)

Useampi vanhempi mainitsi, että tarkkojen suunnitelmien tekeminen kotikäyntien varalle oli haasteellista, koska tilanteet ovat vaihtelevia ja lapsen käytös vaihtelee päivittäin. Paljon riippuu siis siitä, miten lapsi jaksaa keskittyä tekemiseen. Kun lapsella oli ns. huono päivä, keksittiin jotain muuta tekemistä tai keskityttiin keskustelemiseen. Työntekijä saattoi käyttää myös luovuuttaan ratkaistakseen haastavia tilanteita lapsen kanssa. Yhdessä perheessä työntekijä oli keksinyt, että potalla käynti voisi olla mielekkäämpää, kun lapsi saisi samalla puhallella saippuakuplia tai lukea kirjaa. Sosiaaliohjaaja oli löytänyt lapsen maailmasta motivoivan tekijän uuden taidon oppimiselle. Lapsilähtöisyydestä kertoo myös se, että kolmen

kouluikäisen lapsen perheelle kehiteltiin kotiaskarekalenteri, johon lapset saivat itse käydä kirjaamassa, millaisia kotitöitä he haluavat tehdä saadakseen pienen palkkion. Lapset olivat innostuneet kotitöistä, kun pääsivät itse vaikuttamaan siihen, mitä tekevät, eikä työtehtäviä vain määrätty heille.

”me tehään tää silleen et me mietitään jokaiselle myös X:lle niin ku joku oma tavoite et ... mitä jokainen vois tehdä ... ite sen eteen että se ilmapiiri kotona ois mukavampi.” (H4)

Apukuvia oli käytetty erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa kommunikoidessa useammassa perheessä. Myös ensin-sitten-kuvapohja oli tuonut helpotusta mm. vaikeisiin siirtymätilanteisiin yhdessä perheessä. Kirjallisia tehtäviä tai lomakkeita oli tutkimissani perheissä käytetty aika vähän. Yksi työntekijä oli ehdottanut perheelle nk. tavoitetaulukkoa, johon jokainen perheenjäsen voisi kirjata ylös oman tavoitteensa jokaiselle viikolle, miten voisi itse parantaa perheen ilmapiiriä, jotta kaikilla olisi mukava olla. Tavoitteen sai asettaa itse ja arvioida sen toteutumista. Yrityksestäkin sai ruksin tavoitepaperiin. Erityistä tukea tarvitseva lapsi sai tehdä yksinkertaisemman tavoitteen vanhemman avustuksella. Tässäkin korostuu asiakaslähtöisyys eli sosiaaliohjaaja on miettinyt, miten perheenjäsenen yksilölliset tarpeet huomioidaan.

Eräässä perheessä oltiin tekemässä sosiaaliohjaajan ehdotuksesta tunneprofiili jokaiselle perheenjäsenelle. Siihen merkitään jokaisen perheenjäsenen tunnealueet: punainen, keltainen ja vihreä alue. Tämä auttaisi kuormituksen hallintaan ja hahmottamaan, miten toisia voidaan tukea. Samassa perheessä oli vanhempi löytänyt internetistä Erityisvoimia-sivuston, jota työntekijäkin oli suositellut. Sivusto on tarkoitettu niille vanhemmille, jotka haluavat tulla toimeen lapsensa kanssa paremmin. Sivustolta löytyy mm. vanhemman voimavarapankki ja erilaisia keinoja vähentää kuormitusta. (Erityisvoimia 2018.)

Kaikissa haastatelluissa perheissä oli joko aiemmin ollut tai haastatteluhetkellä meneillään myös jotain muita palveluita. Perhetyö ei siis ollut ainoa tukimuoto perheelle. Moniammatillinen yhteistyö tai palvelunohjaus nousi esille vanhempien puheista. Yhdessä perheessä työntekijä oli kannustanut vanhempia osallistumaan vanhemmuuskurssille, aiemmin tässä tutkimuksessa esitellylle Ihmeelliset vuodet -kurssille. Tämä oli koettu höydylliseksi ja sen antaneen positiivisia tuloksia perheen arjessa. Vanhempi kertoi oman käytöksensä ja ajatusmalliansa muuttuneen lasta kohtaan kurssin aikana. Kurssilla käytyt tehtävät ja keskustelut auttoivat

vahvistamaan omia kasvatusteorioita ja näkemään arjessa niitä kohtia, joissa voisi toimia toisin.

Lapsen erityisyys voi myös vaatia asiakkuutta esim. puheterapiaan tai toimintaterapiaan. Jotkin perheet olivat käyneet vain arviointijaksolla jossakin palvelussa, toisilla perheillä asiakkuus oli alkanut pysyvämpänä arviointijakson jälkeen. Perheillä saattoi olla myös toive jostain muusta palvelusta, mutta se ei ollut vielä järjestynyt:

”kyl mä oon monesti aatellu et kyl sille tekis nyt niin ku tosi hyvää käydä jossain vähän niin ku puhumassa mutta ei se nyt oo ... mihinkään edenny” (H3)

Kotipalvelua saatiin parissa perheessä, ja se oli koettu tärkeäksi osaksi arjen sujumisen ja perheen hyvinvoinnin tukemiseksi. Myös kolmannen sektorin palveluita oli käytetty ainakin yhdessä perheessä. He olivat saaneet Mannerheimin Lastensuojeluliitolta perhekummin, joka oli käynyt perheessä aikaisemmin. Lastenhoito koettiin muutamassa perheessä tarpeelliseksi mutta myös haastavaksi palveluksi siinä mielessä, että hoitaja ei ole aina sama, mikä olisi tärkeää lapsen kannalta.

”No siis yks mikä olis aivan ihanaa olis se että kun on tää kotipalvelu et periaattees vois saada lastenhoitajaa ... mut ku se ongelma on just se ku ... hän pelkää uusii ihmisiä sillain paljon niin sit sen pitäis olla aina se sama ihminen ja hänen pitäis ... tulla niin ku tutustumaan ennen ... mut et jos se nyt sais jotenki järjestettyä niin se auttais meidän perhettä aika paljon” (H1)

6.4 Erityistarpeiden huomioiminen työskentelyssä

Lapsen erityisyyden huomioimisessa eräs vanhempi nosti tärkeäksi sen, että sosiaaliohjaaja ottaa aikaa tutustuaan lapseen, jotta hän näkee lapsen haasteet. Tämä ei käy ihan käden käänteessä vaan vaatii aikaa. Parissa perheessä lasten suhtautuminen työntekijään oli alussa varauksellinen. Suhteen luomiseen oli mennyt oma aikansa. Eräs vanhempi sanoi, että hän itse on hyvin avoin ja alkaa juttelemaan uusien ihmisten kanssa helposti, mutta lapsella kestää aikaa, ennen kuin hän tottuu uusiin ihmisiin. Eräs vanhempi korosti kotikäyntien

tärkeyttä. Hän sanoi, että perheen omassa arjessa ja ympäristössä työskennellessä näkee paremmin ne haasteet, joita perheet kohtaavat, kuin esim. toimistolla tavattaessa. Lasten kanssa työskennellessä arjen sujumisen haasteiden näkeminen tuntui olevan erityisen tärkeää.

Vaikka perheessä on erityistä tukea tarvitseva lapsi, koettiin tärkeänä, että työskentelyssä ei keskitytty pelkästään yhden perheenjäsenen haasteisiin ja tukemiseen vaan siinä huomioitiin kaikki perheenjäsenet. Eräs vanhempi totesi, että perhetyö on keskittynyt perheen yhteisiin, ei pelkästään yhden lapsen asioihin. Työskentelyn tavoitteena on saavuttaa kokonaisvaltaista muutosta perheen arkeen. Vaikka yhdellä perheenjäsenellä on korostuneemmat tarpeet, hänen tarpeensa eivät ole kuitenkaan aina päällimmäisenä. Perhetyöllä pyrittiin saavuttamaan tasapainoa perheen tilanteeseen.

”Ja sit just että tietysti kuitenkin pitää kasvattaa ja opettaa et miten löytyis se semmonen tasapaino siitä et ei voi kuitenkaan olla sit niinkään että yhden lapsen ehdoilla mennään niin ku täysin” (H4)

Vaikka lapsen erityistarpeet vievätkin aikaa ja voimia arjessa, koettiin, että perhetyö toi erityisyyden huomioimisen lisäksi myös keinoja, miten voidaan viettää yhdessä aikaa ja tehdä mukavia asioita koko perheen voimin. Eräs perhe oli saanut sosiaaliohjaajalta liput erääseen tapahtumaan. Vanhempi arvosti elettä senkin takia, että perheen taloudellinen tilanne oli tiukka, eikä vanhemman olisi itse tullut hankittua mitään vastaavaa perheelle.

Lapsen erityiset tarpeet otettiin huomioon myös ihan konkreettisin keinoin, ja konkretia korostui useammalla haastateltavalla. Muutamassa perheessä oli huomioitu lapsen toiminnanohjauksen tukeminen kuvallisten apukorttien ja ensin-sitten-kuvapohjan avulla. Lisäksi oli pohdittu, miten muilla tavoin eri tilanteissa voidaan ohjeistaa lasta niin, että tämä parhaiten ymmärtäisi, mitä hänen kuuluu tehdä. Vanhempia oli kannustettu käyttämään täsmällisempää kieltä. Yksinkertaistetut ohjeistukset ja aikuisen avustaminen on tärkeä osa lapsen erityisyyden huomioimista, ja näitä vinkkejä perhetyö oli tuonut perheen arkeen.

”tavallaan sitä että mä pystyn niin ku joissain asioissa hellittämään siitä että miten asioitten kuuluis olla, miten muilla on asiat et niin kun hyväksyis tavallaan sen että meillä ei vaan onnistu kaikki asiat samalla lailla kun muilla ...” (H4)

Yksi vanhempi korosti myös sitä, että lapsen erityisyyden huomioiminen on pitkälti myös sitä, että vanhemman itse täytyy hellittää omia asenteita ja ajatuksia hyvästä ja toimivasta arjesta. Hän otti esille sen, ettei saisi vertailla omaa perhettä muiden perheisiin. Sosiaaliohjaaja on voinut auttaa perhettä hahmottamaan kokonaiskuvaa ja suhteuttamaan perheen yksilöllisiä tarpeita ja poistamaan paineita siitä, että arjen tarvitsisi olla tietynlaista. Erään perheen vanhempi kertoi, että työntekijä oli auttanut hahmottamaan, mitä asioita kannattaisi lähteä muuttamaan ja että mitkä olisivat keskeisimmät muutoskohteet. Hän oli helpottanut vanhemman taakkaa sanomalla, että kaikkea ei tarvitse alkaa muuttamaan.

Perhetyö oli yhdessä perheessä tuonut apua siihen, miten erityistä tukea tarvitsevan lapsen harrastamista voitaisiin tukea ja mikä olisi hänelle sopiva vapaa-ajan aktiviteetti. Vanhempi oli kokenut sen tärkeäksi, että sosiaaliohjaajan kanssa on voitu käydä läpi eri harrastusmahdollisuuksia. Hän kertoi työntekijän muutenkin auttaneen käytännön asioiden selvittelyssä, esim. siinä, mitä palveluita lapsi tai perhe voi saada ja miten niitä voidaan hakea.

Eräs haastatelluista kertoi, että lapsen erityisyyden huomioimisessa on ollut tärkeää, millaista esimerkkiä sosiaaliohjaaja antaa vanhemmille. Hän kertoi, että työntekijän oma esimerkki rauhallisena pysymisestä haastavassa kasvatustilanteessa antoi vanhemmalle kuvaa oikeasta toimintatavasta. Vanhempi kuvaili, että kun työntekijä antaa ohjeita rauhallisena pysymisestä, tilanne ei äidy tappeluksi lapsen kanssa. Uuden toimintamallin oppiminen auttaa vanhempaa selviämään haastavista tilanteista.

Yhdessä asiakasperheessä oli koettu, että vanhemman henkisen jaksamisen tukeminen oli ainakin haastatteluhetkellä tärkeintä perhetyössä. Tässä perheessä perhetyö oli siis keskittynyt enemmän vanhemman voimavarojen vahvistamiseen kuin lapsen erityisyyden huomioimiseen. Työskentelyssä oli kuitenkin ollut myös vaiheita, joissa lasten osuus oli suurempi. Työskentely oli siis mukautunut vanhemman sen hetkisiin tarpeisiin.

”Et mä sanoisin et ehkä se on enemmän keskittyny kyl ... nyt sitte siihen mun ... kanssa jutte-
luun ja tukemiseen että... Et mul ois tavallaan sit voimii sinne lasten suuntaan.” (H2)

6.5 Tavoitteiden saavuttaminen ja saatu hyöty perhetyöstä

Kaikki haastatellut vanhemmat kokivat perhetyön olleen perheelle hyödyllinen tuki ja saaneensa apua arjen sujuvoittamiseen. Perheen tilanne oli parantunut perhetyön alettua. Perhe oli saanut vinkkejä ja neuvoja arjen sujuvoittamiseksi. Konkreettiset ohjeet koettiin jokaisessa perheessä hyödyllisiksi. Eräs vanhempi koki tärkeäksi sen, että oli lähdetty yhdessä tarkastelemaan perheen tilannetta ja pohdittu yhdessä, miten asiat saataisiin paremmin rullaamaan. Toinen vanhempi puolestaan totesi, että perhetyö oli tuonut uusia työkaluja arjen hallintaan ja vahvistanut myös vanhoja.

Kaikki vanhemmat korostivat, että sosiaaliohjaajalta on saatu psykologista tukea. Yksi mainitsi sillä olleen myös terapeutista vaikutusta. Vanhemmat ovat saaneet purkaa mieltään työntekijälle ja keskustella mieltä painavista asioista. Työntekijä oli osoittanut empatiaa vanhempaa kohtaan ja auttanut löytämään voimavaroja. Oli tärkeää tietää, ettei ole yksin ja että on joku, jolle voi puhua. Yksi vanhempi mainitsi jopa, että sosiaaliohjaajasta oli muodostunut tavallaan perheenjäsen, sillä hän elää niin vahvasti mukana perheen arjessa. Työntekijän kanssa jaetaan niin positiivisia kuin negatiivisia asioita.

”selkeyttää kun niitä asioita pyörittelee omassa päässään niin nehän on vaan semmonen iso möntti ja kaaos mut et kun niitä saa jonku kaa puhuu niin ne selkeytyy ja tavallaan niin ku järkeistyy ja mittasuhteet järkeistyy ...” (H3)

”joku tulee ja sanoo et katotaan tää aika ja tehään jotain niin .. alkaa näkyä valoo tunnelin päässä itelläki ... et ehkä täst nyt vois jotain ja jotain tapahtua.” (H1)

Jo se, että perheen tilanteeseen oli puututtu ja apua oli saatu, koettiin auttaneen jaksamisessa ja luoneen toivoa paremmasta tulevaisuudesta:

”No periaatteessa ihan se koko ajatus tavallaan siitä että mulla on täs joku ihminen jolta voi kysellä asioita ja josta mä niin ku tiedän että pystyy auttaan meitä tavalla tai toisella et kyl se on jo semmonen positiivinen asia et siit saa tavallaan niin ku semmosta tukea jo ihan siitä! (H4)

Vanhemmille oli tärkeää, että sosiaaliohjaaja voi tuoda esille oman objektiivisen ja ammatillisen näkemyksensä lapsen tilanteesta. Haluttiin saada ammattilaisen näkökulmaa tilanteeseen. Eräälle vanhemmalle oli ollut tärkeää, että työntekijä näkee ne samat haasteet, joita lapsen erityisyys tuottaa, ja tämä voi antaa oikeuden vanhemman hankaliinkin tunteisiin. Kokeettiin, että suhde perheeseen piti olla hyvä, jotta voidaan puhua niin hyvistä kuin huonoistakin asioista. Sosiaaliohjaajan suhde lapseen vaati pidempää rakentumista kuin vanhempiin. Yksi vanhempi totesi, että on hienoa, että työntekijä ei ole pelkästään yhden perheenjäsenen vaan kaikkien kotona käyvä vieras.

”se ensimmäinen hyöty on tietenkä siis siitä et täällä joku käy joka on nyt muodostunu hyvin tutuks ihmiseks niin se on niin ku mulle vaan semmonen niin ku et kiva et on jotain muuta tekemistä ku olla ... yksin lasten kanssa (...) mun mielestä siitä ei oo ikinä mitään haittaa ... et lapsilla on niinku aikuisia ihmisiä jotka välittää heistä ... X erityisesti vähän niin ku tarviiki rohkaisua just sellaiseen ... et tutustuu vieraisiin ihmisiin” (H1)

Sosiaaliohjaajan kanssa on voitu keskustella, miten kuormitusta arjessa voitaisiin vähentää. Useampi vanhempi mainitsi, että perhetyön avulla vanhempi on saanut perspektiiviä omaan vanhemmuuteensa. Yhdessä haastattelussa vanhempi puhui siitä, että hän on joutunut luopumaan omista totutuista tavoista ja ”kasvaa” vanhempana. Toinen vanhempi mainitsi, että perhetyö on avannut heidän silmänsä. Työntekijä on myös antanut toivoa, että asiat muuttuvat.

”täs on niin ku oman kasvun paikka myöskin niin kun aikuisena ihmisenä että ... nyt on kyse mun omasta lapsesta johonka mun erityisesti pitäisi satsata ja nythän me ollaan siihen niin ku herätty ja lähetty panostamaan” (H3)

”avaa silmii mulla ainaki tosi paljon sit taas siihen omaan niin ku tavallaan niin ku epävarmuuteen ehkä monissakin asioissa” (H3)

Perhetyö voi olla myös tapa saada ryhdistäytymisliike perheen elämässä. Muutama vanhempi mainitsi, että työntekijän käynnit auttavat skarppaamaan ja tuomaan jämäkkyyttä ja rytmiä arkeen. Eräälle vanhemmalle kotikäynti oli jopa hyvä syy siivota kotona. Toinen vanhempi kertoi, että työntekijän käynti antoi ”potkua pyllylle” asioiden hoitamiseen.

”Mä sanoinkin ... et hei... nyt mä oon vähän skarpannu taas että ku sä tulit tänne ja tota nyt meillä on tiskitki hienosti ja kaikki on viimesen päälle kunnossa. Se sano kuule ei mitään haittaa vaik ois kaaos täällä päällä.” (H3)

Yhdelle vanhemmalle oli tärkeää, että työntekijä oli hänen vahvistuksenaan, kun puhuttiin lasten kanssa kotitöiden jakamisesta. Sosiaaliohjaaja pystyi ammattimaisesta ja ulkopuolisesta näkökulmasta tukemaan vanhemman päätöstä siitä, että kotitöiden ei tarvinnut olla pelkästään vanhemman tehtävä, vaan siihen voisi osallistua koko perhe, myös erityistä tukea tarvitseva lapsi. Työntekijän rooli henkisenä tukena on siis auttanut vanhempaa ottamaan askelia päättäväisempään otteeseen lasten kasvatuksessa. Yhdelle vanhemmalle oli tärkeää se, että työntekijä on auttanut hahmottamaan, että tavoitteita voi asettaa kaikille perheenjäsenille, myös hänelle itselleen, ei pelkästään erityistä tukea tarvitsevalle lapselle.

Perhetyö oli vaikuttanut yhdessä perheessä perheenjäsenten asenteisiin erityislasta kohtaan. Isommalle sisarukselle oli selitetty, millaisia haasteita erityislapsella oli ja mistä ne johtuivat. Tämä auttoi isompaa sisarusta muuttamaan asennettaan pienempää sisarusta kohtaan. Yhdessä perheessä sosiaaliohjaaja oli kannustanut tarvittaessa hakemaan keskusteluapua vanhempien jaksamisen ja parisuhteen tukemiseksi. Sosiaaliohjaajan ammattimainen näkökulma on siis auttanut miettimään kokonaisvaltaisemmin, miten vanhemman jaksamista ja erityislapsen vanhemmuutta voidaan tukea perhetyön lisäksi.

6.6 Kehittämissuhteita perhetyölle

Perhetyöhön oltiin pääasiallisesti oikein tyytyväisiä. Joitakin kehittämissuhteita kuitenkin nousi haastatteluissa. Yksi kehityskohde, joka mainittiin melkein kaikissa haastatteluissa, on aika-tilalliset haasteet. Ilta-aikoja toivottiin enemmän ja yksi vanhempi mainitsi, että joskus käyntejä voisi olla viikonloppuisinkin. Yksi tutkittavista mietti, että sosiaaliohjaaja näkisi

ehkä eri tavalla arjen haasteet iltaisin, kun lapset ja vanhemmat ovat väsyneimmillään. Lapsen erityisyyden tuomat haasteet koettiin korostuvan usein iltatoimissa.

”ymmärrän kyl hyvin et ihmiset tekee virka-aikana töitä mut et perheissä todennäköisesti tarvitaan apua iltaisin. Sitä on hirveen vaikea saada. ... meilläki yleensä niin ku tilanteet eskaloituu niin ku tyyliin ennen nukkumaan menoa ... esimerkiks silloin mä saattaisin ite kaivata eniten apua. Ja silloin just tämä ulkopuolinen ihminen pääsis parhaiten näkeen et minkälaista se niin ku parhaimmillaan tai pahimmillaan voi olla” (H1)

Eräs vanhempi pohti, voisiko sosiaaliohjaajan roolia selkeyttää asiakkuuden alussa. Hän oli miettinyt, mitä kaikkea sosiaaliohjaaja voi tehdä kotikäynnin aikana. Yksi vanhempi jäi pohtimaan, voisiko lapsen erityisyyksiä huomioida niin, että työntekijän osaaminen ja kokemus eli ammatillinen tausta sopisi paremmin perheen haasteille. Sosiaaliohjaajan valintaanhan perheet eivät voi itse vaikuttaa. Eräs vanhempi puolestaan kertoi, ettei itse tiennyt ennen perhetyön alkua, mitä sosiaalihuoltolain mukainen perhetyö on, saati miten sitä voi saada. Hänelle oli tarjottu perhetyötä toisessa palvelussa, eikä hän olisi itse sitä osannut kysellä. Hän mietti, kannattaisiko perhetyötä ”mainostaa” enemmän.

Eräessä perheessä toivottiin lisää suunnitelmallisuutta kotikäynteihin. Haastateltava ymmärsi kuitenkin, että tarkkoja suunnitelmia on vaikea tehdä, koska tilanteet muuttuvat ja paljon riippuu myös lapsen sen päiväisestä käytöksestä. Yksi vanhempi puolestaan toivoi lisää konkreettisia harjoituksia lapsen kanssa ja koki, että voisi olla hyödyllistä toimia myös itse välillä tarkkailijana työntekijän ollessa lasten kanssa, jotta vanhempi näkisi paremmin, miten lapsen kanssa tulisi toimia eri tilanteissa. Muutamassa perheessä kehittämisen kohteeksi nousi työntekijöiden tietämys erilaisista tarjolla olevista palveluista. Nämä haastateltavat toivoivat, että työntekijä, joka viettää eri ammattilaisista ehkä eniten aikaa perheen kanssa ja tuntee heidät parhaiten, voisi olla se, joka pitäisi ”palvelulangat” käsissään. Usein tietoa eri palveluista on vaikea löytää tai voi olla niin, ettei osaa etsiä jotain tiettyä palvelua, jos ei tiedä siitä mitään.

7 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksellani pyrin selvittämään, miten perhetyöllä voidaan tukea perheitä, joissa on erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tutkin, millaisia keinoja käytetään perheen tukemiseksi ja miten perheet ovat kokeneet saaneensa apua perhetyöstä. Jokaisen perheen lähtötilanne on yksilöllinen, ja perhetyöprosessin on lähdettävä aina asiakkaan tarpeista ja toiveista. Aineistosta nousi esille vahva ajatus, että perheitä tuetaan parhaiten, kun sosiaaliohjaaja opettelee tuntemaan perheen jokaisen jäsenen ja hänen erityistarpeensa, ei pelkästään erityislapsen. Tämä vaatii aikaa ja syventymistä jokaisen jäsenen kokemuksiin. Jokaiseen perheenjäsenen tutustumista korostavat myös Vilén ym (2010b, 77). Hyvän suhteen luominen kaikkiin perheenjäseniin koettiin tärkeäksi.

Perhetyö astuu kuvioon, kun perheen omat voimavarat eivät riitä ja vanhemmat tarvitsevat tukea lapsen erityisyyden huomioimiseen, jotta koko perheellä olisi sujuvampi arki. Perälän ym. (2011, 75) tutkimus osoitti, että tavallisin huolenaihe vanhempana toimimisessa oli vanhemman oma jaksaminen. Myös omassa aineistossani vanhemman jaksaminen nousi keskeisenä perheen hyvinvointiin vaikuttavana tekijänä esille, erityisesti äidin jaksaminen. Juusola (2012) käsittelee kirjassaan myös sitä, kuinka tärkeä panos usein äidillä on perheen arkeen. Hän toteaa, että erityislasterien äideillä on taipumus kehittyä tehokkaiksi organisoijiksi ja taitaviksi kokonaisuuksien hallitsijoiksi. (Juusola 2012, 119.) Onkin tärkeää huomioida perhetyössä, miten vanhempien tehtävät jakautuvat perheessä ja miten kummankin voimavaroja tuetaan. Lisäksi on hyvä miettiä, mikä on lasten osuus perheen arkitoimissa.

Yksilöiden huomioimisen lisäksi kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisääminen perheessä oli haastatelluiden mukaan perhetyön keskeinen tavoite. Myös Vilén ym. (2013) painottavat koko perheen jaksamisen turvaamista. Haastatellut vanhemmat korostivat, että perhetyöhön voidaan hakeutua yhden perheenjäsenen haasteiden vuoksi, mutta prosessissa on mukana koko perhe ja työskentelyllä pyritään varmistamaan, että jokaisen perheenjäsenen hyvinvointi on turvattu. Aineistosta nousi esille sekin perhetyön tavoite, että kaikkea ei tarvitse alkaa muuttamaan perhetyön avulla vaan on tärkeää hahmotella, mitkä asiat ovat perheen arjessa tarpeellisia muutokohtia. Järvinenkin ym. muistuttavat, että toisen perheen normaali arki voi olla toiselle perheelle aivan epänormaalia, sillä jokaisella perheellä on oma erityinen tapansa elää arkea (Järvinen ym. 2007, 88). Kokonaisvaltaisuus ei siis tarkoita sitä, että koko elämä pitäisi laittaa uusiksi, vaan on olennaisempaa kohdistaa huomio oikeisiin kohtiin. Jokaisella perheellä on oma arki ja toiveet, miten sitä voitaisiin helpottaa.

Perhetyö antaa vanhemmalle uusia näkökulmia lapsen kasvatukseen ja hankalien tilanteiden ehkäisemiseen ja hallitsemiseen. Perhetyö voi paitsi tuoda uusia keinoja hallita arkea ja pärjätä erityislapsen kanssa myös vahvistaa jo opittuja taitoja. Perheitä tuetaan antamalla lapsen erityisyyteen liittyviä ohjeita ja vinkkejä, mutta kuulemalla myös vanhempien näkemys lapsesta. Myös Laitinen ja Ahola (2016, 74) nostivat opinnäytetyössään esille, miten tärkeää nepsy-lapsen vanhemmille oli konkreettisten vinkkien saaminen perheen arkeen. Laitisen ja Aholan tuloksissa korostuu myös, miten ammattilaisen tulee aidosti kuunnella ja kuulla vanhempia.

Sosiaaliohjaaja toimii myös itse esimerkkinä, miten lapsen kanssa toimitaan. Vanhempi näkee konkreettisesti, mitkä asiat voivat toimia paremmin kuin hänen oma toimintatapansa. On tärkeää, että sosiaaliohjaaja näkee käytännössä, mitä haastavat tilanteet ovat, jotta hän osaa antaa oikeanlaisia neuvoja ja esimerkkejä. Sen takia perhetyön vahvuus onkin kotikäynnit, joiden aikana lapsen erityisyys ja tuen tarpeet tulevat helpommin esille kuin jollain vastaanotolla. Myös Perälän ym. (2011, 78) tutkimus osoitti, että vanhempien toive oli kotiin annettavien palveluiden lisääminen ja he kokivat, että asiantuntijoiden tuleminen perheen kotiin voisi auttaa ratkaisemaan lapsen tai perheen ongelmia. Rautiokin (2016, 116) korostaa, että ”kotikäynnit ovat hyvä keino luottamuksen synnylle”.

Perhetyössä on hyvä olla myös luovuutta ja tilannetajua. Kun työntekijä on tutustunut lapsen maailmaan ja tuntee lapsen kiinnostuksen kohteet ja voimavarat, hän voi keksiä luovia, lapsilähtöisiä ratkaisuja arjen haastaviin tilanteisiin. Asiakaslähtöisyys muutenkin korostui tutkimusaineistossani. Vanhemmille oli tärkeää, että heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan oli kuultu työskentelyn aikana. Asiakaslähtöisyyttä perheiden kanssa työskentelyssä ovat painottaneet lukuisat muut alan asiantuntijat kuten esim. Juusola (2012, 122), joka toteaa, että lapsi itse ja vanhemmat ovat tilanteensa parhaimmat asiantuntijat.

Erityisen tuen tarve aiheuttaa kuormitusta perheen arjessa ja jaksamisessa, mihin perhetyö pyrkii vaikuttamaan myönteisellä ja voimaannuttavalla tavalla. Se pyrkii jatkuvasti hahmottamaan, mitkä keinot olisivat niitä, joilla perhettä tuettaisiin parhaiten. Sosiaaliohjaaja voi auttaa etsimään ja saamaan lisätukea muista palveluista, sillä pelkkä perhetyö ei aina välttämättä riitä. Seppänen ym. (2010, 208) huomauttavat myös, että moniammatillista työskentelyä tarvitaan usein lapsen erityistarpeiden ja kokonaisvaltaiseksi tukemiseksi. Aineistosta nousi esille, että lapsen erityisen tuen tarve voi vaatia muiden alojen ammattilaisten, kuten toiminta- tai puheterapeutin osaamista, mutta aina palvelua ei ole saatu tai haettu.

Kokonaisvaltaisen tuen saannin huomioiminen on olennaista, jotta vastattaisiin parhaiten erityislapsen tarpeisiin ja perhe voimaantuisi.

Suunnitelmallisuutta on hyvä olla, vaikka aina kotikäynnit eivät menisikään suunnitelman mukaan. Vaikka kotikäynnille olisikin jokin suunnitelma, työntekijä tarvitsee joustavuutta ja tilannetajua. Hän ei voi mennä menetelmä edellä vaan hänen täytyy olla sensitiivinen asiakkaan tilanteelle. Kotikäynnin sisältö määräytyy tilanteen mukaan riippuen lapsen tai vanhemman sen hetkisestä tarpeesta. Kotikäynnille on kuitenkin hyvä olla jonkinlainen suunnitelma, sillä haastatteluissa nousi esille se, että suunnittelemattomuus voi tuoda vanhemmalle epävarman olon. Sosiaaliohjaajalla tulee olla koko ajan tuntosarvet pystyssä ja halua oppia tuntemaan perheenjäsenet, jotta hän tietää, mitä menetelmiä kannattaa missäkin tilanteessa käyttää.

Perhetyön käytetyimmäksi menetelmäksi tutkittavissa perheissä nousi keskustelu, jonka koettiin olevan erityisesti henkistä tukea vanhemmalle. Rautionkin (2016, 119) tutkimuksessa korostui vanhemman perhetyöntekijältä saaman keskusteluavun merkitys, ja keskustelun koettiin tuoneen vastauksia moniin kysymyksiin ja selkeyttäneen ajatuksia. Myös Meriojan, Tamsin ja Virtasen (2015) opinnäytetyössä nousi esille samankaltaisia tuloksia: se, että joku kuuntelee ja että on joku, jolle voi puhua, auttaa vanhemman jaksamisessa. Haastattelemani vanhemmat kokivat saaneensa keskustelusta työntekijän kanssa kanavan purkaa omaa ahdistusta, vahvistusta vanhemmuuteen ja tukea arjessa pärjäämiseen. Vilén ym. (2010b, 77) korostavat, että ”mikään menetelmä ei toimi ilman vuorovaikutuksen dialogisuutta”. On siis tärkeää panostaa menetelmien sijaan vastavuoroiseen keskusteluun, jossa kummankin osapuolen mieltä on merkitystä. Vanhemmilta nousi esille myös se, että kun suhde työntekijään on syventynyt ja tullut turvalliseksi, voi puhua niin vaikeista kuin myönteisistä asioista perheen elämässä.

Keskustelun tärkeydestä huolimatta menetelmien kautta päästään kuitenkin konkreettisella tavalla lähelle erityisyyden tuottamia haasteita. Järvinen ym. huomauttavat, että toiminnallisten menetelmien avulla voidaan auttaa asiakasta oivaltamaan asioita ja tarkastelemaan ongelmaa uudesta näkökulmasta, ja ohjaajan rooli on tässä tärkeä (Järvinen ym. 2007, 146). Haastatteluissa nousi esille sosiaaliohjaajan käyttämä arkinen puuhastelu perheen kanssa. Ulkoilu, ruoanlaitto ja leipominen ovat paitsi hyvä keino saada lapsi aktivoitua ja tekemään kehittäviä asioita, myös keino tutustua lapseen. Lapseen tutustuu paremmin tekemisen kautta, kun taas vanhemman kanssa voi tutustua ihan vain jutellen. Puuhastelulla tuetaan myös

vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta sekä tuodaan iloa ja onnistumisia perheen arkeen. Tekemisen kautta sosiaaliohjaaja voi toimia malliesimerkkinä vanhemmalle, miten lapsen kanssa toimitaan.

Tutkielmani pyrki myös selvittämään, miten perheet kokevat saaneensa apua perhetyöstä, sillä näillä tiedoilla voidaan kehittää varhaisen tuen perhetyötä asiakaslähtöisemmäksi. Perheet ovat saaneet perhetyöstä henkistä tukea ja helpotusta elämään, eikä perhetyötä ollut missään perheessä koettu tarpeettomaksi tai hyödyttömäksi. Perhetyö luo toivoa erityislapsen perheen tulevaisuuteen ja vanhemmille uskoa vanhemmuuteen. Perälän ym. teettämässä kyselyssä ilmeni, että kun ammattilaisen asenne on myönteinen, vanhemmat sitoutuvat paremmin yhteistyöhön ja he voivat ottaa esille arkojakin asioita (Perälä ym. 2011, 82). On siis tärkeää pohtia, millaisella asenteella sosiaaliohjaaja työskentelee, jotta vanhempi uskaltaa avautua hänelle mm. erityisen tuen tarpeen tuomista haasteista. Näissä perheissä sosiaaliohjaajan asenne tuntui olevan kannustava ja perheen arkea kunnioittava. Yhdessä tekemällä ja haasteita pohtimalla vanhemmalle alkaa hahmottua kuva siitä, millaista tukea erityistä tukea tarvitseva lapsi voisi tarvita. Perhetyötä kuvailtiin jopa terapeutiksi palveluksi. Perheet arvostavat sosiaaliohjaajan näkemystä ja osaamista.

Haastattelemillani perheillä oli suurimmaksi osaksi vain positiivista sanottavaa varhaisen tuen perhetyöstä. Muutama vanhempi antoi kehittämisehdotuksiksi kotikäyntien sopimisen myös ilt- ja viikonloppuajoille. Perälän ym. (2011, 60) tutkimuksessa kävi myös ilmi, että vanhemmat toivoivat perhepalveluita virka-aja ulkopuolellekin. Ervamaakin ym. (2015) ovat nostaneet virka-aikaisuuden haasteeksi perheille tarjotuissa palveluissa. Haastatteluissani nousi esille pohdintaa myös työntekijän roolista ja kotikäyntien suunnitelmallisuudesta, voisiko niitä jollain tavalla tähdentää vanhemmille. Aineistossa nousi esille myös ehdotus vanhemman vaikutusmahdollisuuksista ennen perhetyön aloitusta. Myös Alatalon (2014, 74) tutkimuksessa vanhemmilta nousi esille saman tyylisiä kehittämisideoita: vanhemmat toivoivat lisää tavoitteellisuutta työskentelyyn ja vaikuttamismahdollisuuksia asiakkaalle.

Kosusen (2016, 47) tekemässä opinnäytetyössä ilmenee, että haastatellut vanhemmat toivoivat lisää resursseja perhetyön kentälle, esim. sijaisia. Tutkimukseeni osallistuneilta vanhemmilta ei tullut tällaista viestiä, eikä kukaan esim. esittänyt toivetta, että sosiaaliohjaajan sairastuessa hänen tilalleen tulisi sijainen. Jotkut vanhemmat sen sijaan mainitsivat, että olisi hyvä, jos työntekijät tietäisivät mahdollisimman paljon tarjolla olevista palveluista, jotta osaisivat suositella tai ohjata johonkin perheelle sopivaan palveluun. He toivoivat

sosiaaliohjaajalle kokonaisvaltaisempaa näkemystä palveluista. Kumlanderin (2018, 23) opinnäytetyön haastatteluista nousi esille, että erityistä tukea tarvitsevan perheen voi olla hankalaa saada tietoa heille sopivista tuista ja palveluista, ja haastelluissa perheissä jouduttiin usein ottamaan asioista selvää itse.

Myös perhetyön näkyvyyttä ja vanhempien tietoisuutta tästä palvelusta eräs vanhempi pohti, sillä hän ei ollut tiennyt kyseisestä palvelusta ennen kuin palvelua tarjottiin hänelle. Alatalon (2014, 76) tutkimuskin osoitti, että hänen tutkimaansa Helsingin varhaisen tuen perhetyökään ei ollut tuolloin mainostettu tarpeeksi aktiivisesti vanhempien mielestä muissa palveluissa kuten neuvolassa. Voikin olla aiheellista pohtia, miten Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyö saataisiin näkyvämmiin esille eri palveluissa, jotta se tulisi tutuksi ammattilaisille ja vanhemmille ja sitä osattaisiin toivoa.

Tutkittavien niukasta määrästä huolimatta sain mielestäni monipuolisen aineiston, josta nousi esille merkittäviä seikkoja, joita voi ottaa huomioon perhetyötä kehittäessä ja perhetyötä aloittaessa uudessa perheessä. Vanhemmilta nousi kehittämisideoita, jotka mielestäni ovat hyvin vartenotettavia perhetyön kehittämiseksi. Varhaisen tuen perhetyö ei ole ehkä kaikille vanhemmille tuttu palvelu, joten palvelun näkyvyyttä ja saavutettavuutta voitaisiin eri kunnissa kehittää. Perhetyötä tehdään varsin eri tavoin kunnasta riippuen, joten voisi olla hyvä selvittää ja yhtenäistää palvelun sisältöä maan laajuisesti, jotta palvelu olisi mahdollisimman saman tasoista. Perhekeskusmalli ratkaisee varmasti paljon palveluiden hajanaisuuden tuomia haasteita. Vanhemmilta nousi myös ajatus, että sosiaaliohjaajilla olisi hyvä olla mahdollisimman paljon tietoa perheille tarjolla olevista palveluista. Perhetyössä voitaisiin siis miettiä työntekijöiden koulutusta eri palveluiden tuntemukseen, sillä perhetyön sosiaaliohjaajat ovat merkittävässä asemassa perheen arjessa. He tapaavat usein perhettä enemmän kuin muut ammattilaiset.

Vaikka koen, että tein parhaani tutkimusta suunnitellessa, toteuttaessa ja raportoidessa, tutkimusprosessi ei mennyt täysin suoraviivaisesti ja virheettömästi. Tämä lienee kuitenkin hyvin tavallista tutkimusta tehdessä. Minusta riippumattomia viivytyksiä tuli prosessin aikana mutta tein itse myös väärintarvointeja ja erehdyksiä. Esim. tutkimusta suunnitellessa olisin voinut miettiä vielä tarkemmin, olisiko pitänyt ottaa tutkimukseen vertaileva näkökulma esim. varhaisen tuen ja tehostetun tuen välillä tai sosiaalihuoltolain mukaisen ja neuvolan perhetyön välillä. Aineisto olisi voinut olla siinä tapauksessa laajempi. Koska en ole aiemmin tehnyt haastattelututkimusta, en voinut tietää tarkkaan, millaisia haasteita tulee vastaan, vaikka

kirjallisuudesta pystyin jotain osviittaa haasteista saamaankin. Jos olisin tiennyt, millaisia haasteita tutkimusprosessin aikana tulee olemaan, olisin voinut varata tutkimuksen tekemiselle pitemmän ajanjakson. Tällä aikataululla minulla ei ollut esim. varaa jäädä odottamaan, josko lisää haastateltavia olisi ilmaantunut. Lisäksi olisin voinut kysellä tarkemmin perheiden tilanteesta, kuten perhetyön aloitusajankohdasta, ennen haastatteluiden tekemistä. Näin olisin ollut paremmin valmistautunut haastatteluun. Haastattelussa tarvittavan laitteiston testaamiseen olisin myös voinut vielä panostaa kokeilemalla nauhoituksia useammin etukäteen.

Olen otettu siitä, että vanhemmat avasivat perheensä elämää minulle ja kertoivat rohkeasti kohtaamistaan haasteista erityislapsiperheen elämässä. Mielestäni tutkimukseni avasi ikkunan siihen maailmaan, jossa erityislapsen perhe elää ja millaista tukea varhaisen tuen perhetyö voi antaa erityislapsen perheelle, ja jos jatkotutkimus koetaan aiheelliseksi, tästä on hyvä jatkaa. Etsittyäni varhaisen tuen perhetyöhön liittyvää tutkimusta huomasin, että tutkittavaa olisi vielä paljon. Tätä palvelumuotoa kannattaa kehittää, sillä varhaiseen tukeen panostetaan entistä enemmän ja on tärkeää tunnistaa ongelmakohtia. Painotus korjaavasta palvelusta siirtyy varsinkin perhekeskusmallin käyttöönoton jälkeen ennaltaehkäisevään ja varhaiseen tukeen, mikä on perheiden hyvinvoinnin kannalta tärkeä asia.

Tutkimusprosessini oli antoisa ja vaiherikas, ja koen, että sain tutkielmallani uutta tietoa hyödynnettäväksi myös omaan työhöni. Työskentely perheiden kanssa on merkityksellistä mutta haastavaa työtä, jossa joutuu ammattilaisena koko ajan kehittämään itseään. Opin sen, että koska erityislapsen ja heidän perheensä ovat ainutlaatuisia toiveineen ja tarpeineen, ammattilaisen tulee ottaa aikaa tutustuakseen kunnolla perheen tilanteeseen. On tärkeää huomioida, millä tavalla kohtaa erityislapsen perheen - sitä jouduin miettimään myös haastatellesani vanhempia. Ammattilaisen oma asenne voi joko saada torjuvan tai myönteisen vastaanoton perheessä. On lisäksi huomioitava, mitkä asiat ovat niitä, joihin ammattilaisena tulee puuttua ja mikä kuuluu perheen omiin tapoihin elää arkea. Sosiaaliohjaajan työ ei ole mennä muuttamaan perheen koko elämää vaan nostaa esille yhdessä perheen kanssa niitä haasteita, joihin perhe kaipaa muutosta. Sensitiivisellä ja perhettä kunnioittavalla asenteella, jota tutkittavien perheiden sosiaaliohjaajilla tuntui olevan, autetaan perhettä pääsemään jaloilleen ja pärjäämään itsenäisesti perhetyön jälkeenkin. Perhetyön tarkoitus on auttaa perhettä näkemään voimavarat ja vahvuudet erityisyyden takana.

8 Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden pohdintaa

Tutkimuksen eettisyyttä perustellessa nojasin Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2010) periaatteisiin, joita esittelin luvussa 5.7. Tutkimusprosessini perustui tutkittavien ihmisarvon ja päätäntävällän kunnioittamiseen. Ilmaisin heille, että he voivat missä tahansa vaiheessa keskeyttää tutkimukseen osallistumisen. Kukaan ei tätä tehnyt, vaan kaikki antoivat luvan käyttää haastatteluaineistoa tutkimuksen tekemiseen. Haastattelun aikana harkitsin, mitä sanoja käytin ja miten kommentoin vanhemman näkemyksiä. Pyrin olemaan mahdollisimman neutraali ja puolueeton, enkä halunnut arvottaa millään lailla perheen kokemuksia. Olin rehellinen sekä tutkittaville että opinnäytetyön raportissa. En sepitellyt tai kaunistellut asioita, enkä yrittänyt johdattaa harhaan. Noudatin myös TENKin (2012) periaatteita (myös luku 5.7). Pyrin siis huolellisuuteen ja tarkkuuteen koko tutkimusprosessin ajan. Pieniä inhimillisiä virheitä (kuten nauhoituksen toimimattomuus) lukuun ottamatta tutkielmani oli suunniteltu, toteutettu ja raportoitu, kuten TENK painottaa. Hankin tarvittavat luvat tutkimukselleni, ja pidin huolen tutkittavien anonymiteetista. Pyrin myös tekemään viittaukset asianmukaisella tavalla.

Niin kuin Tuomi ja Sarajärvi (2002) toteavat, on vaikea arvioida laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. Tuomen ja Saajärven periaatteen mukaan pyrin kuitenkin antamaan selkeän ja ymmärrettävän kuvan prosessista ja tuloksista. Olen pyrkinyt läpinäkyvyyteen tässä tutkielmaraportissa. Tutkimukseeni osallistui vain neljä haastateltavaa, vaikka tutkittavien määrän piti alun perin olla isompi, joten tuloksia ei voi yleistää tai pitää yleispätevinä totuuksina perhetyön asiakkaiden kokemuksista ja työn sisällöstä. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa haastateltavien määrän lisäksi se, että haastateltavat eivät olleet kaikki eri sosiaaliohjaajilta vaan vain muutamalta. Sosiaaliohjaajat myös auttoivat minua saamaan sopivia perheitä tutkimukseen, mikä voi osaltaan vaikuttaa tulosten luotettavuuteen. Tulokset ovatkin siis enemmänkin suuntaa antavia ja yksittäisten asiakkaiden mielipiteitä. Yhtäläisyyksiä haastateltavien kommentaista löytyi kuitenkin paljon, kuten perhetyön henkisen tuen tärkeys vanhemmille, joten merkityksettömiä tulokset eivät mielestäni ole ja niitä pystyy osin soveltamaan työn kehittämisessä.

Tutkimuksen luotettavuuteen voi vaikuttaa myös se, että tehdessäni täydentävän haastattelun puhelimitse yhdelle tutkittavalle, puhelimestani oleva sovellus ei nauhoittanutkaan puhelua. Olin onneksi tehnyt laajat muistiinpanot, joiden pohjalta kirjoitin saman tien koosteen, mitä tutkittava oli puhelimesta kertonut. Lähetin koosteen hänelle kommentoitavaksi ja

pyysin häntä kertomaan, jos olin ymmärtänyt jotain väärin tai jotain olennaista oli jäänyt tekstistä pois. Haastateltava halusi muutamaa asiaa hieman korjata, muuten teksti piti hänen mielestään hyvin paikkansa. Tästä haastattelusta en siis saanut suoria sitaatteja, vaan minun piti keskittyä enemmänkin sisältöön. Lisäksi perheen pienin lapsi tuli joitakin kertoja häiritsemään keskusteluamme, mutta en koe sen häirinneen olennaisesti äidin keskittymistä haastatteluun. Jatkoimme sujuvasti siitä, mihin jäimme, kun lapsi oli poistunut paikalta. En siis usko häiriön vaikuttaneen luotettavuuteen.

Tutkimuksen luotettavuutta tarkastellessa on huomioitava myös tutkimuksen keskittyminen tällä kertaa äitien mielipiteeseen. Myös perheen toisen vanhemman näkemys on merkityksellinen, enkä rajannut sitä tarkoituksellisesti ulkopuolelle. Tutkimustiedotteessani ei esitetty toivetta haastatella pelkästään äitejä, vaan vanhemmat saivat itse päättää, kumpi osallistuu haastatteluun. Olisin voinut kuitenkin ilmaista, että haastatteluun saa osallistua kummatkin. Esim. Aholan ja Laitisen (2018) opinnäytetyön kyselyyn vastasi enemmän äidit kuin isät. He päättelivät, että äidit ehkä haluavat jakaa ajatuksiaan isiä enemmän. Myös Perälän ym. tutkimuksen mukaan äitien oli tilastojen mukaan helpompi avautua lapsen tai perheen ongelmista isiin nähden (2011, 40). Toki voi olla, että tutkimukseeni osallistuneiden perheiden isät eivät halunneet osallistua tutkimukseen, ja äidit olivat innokkaampia osallistujiksi. Tässä voisikin olla yksi jatkotutkimuksen aihe eli isien näkemys ja kokemukset varhaisen tuen perhetyöstä.

Tutkielman ulkopuolelle jäivät myös maahanmuuttajaperheiden kokemukset siitä, miten perhetyö on voinut auttaa heitä selviämään erityislapsen kanssa, vaikka mielelläni olisin kuullut myös heidän kokemuksiaan. Tähän olisi kuitenkin tarvittu lisää taloudellisia resursseja, jotta haastatteluihin olisi voitu ottaa mukaan tulkki. Opiskelijan tekemä tutkielma ei oikeuttanut tulkin hankintaan kaupungin puolesta. Toisaalta maahanmuuttajaperheiden tukeminen voisi olla erillinenkin tärkeä tutkimusaihe maahanmuuttajien osuuden ollessa huomattava sosiaalialan asiakkaiden keskuudessa. Yksi mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisi myös tehdä vertailevaa tutkimusta varhaisen tuen ja lastensuojelun perhetyön välillä. Tutkimus voisi selvittää, miten erityislasterien perheitä tuetaan näissä palveluissa ja millaisia eroja palveluissa on.

Lähteet

Painetut

- Ahola, H. & Laitinen, J. 2018. Vanhemmuuden varhainen tukeminen neuropsykiatrisesti oireilevan lapsen perheessä. Opinnäytetyö. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Mikkeli.
- Alatalo, E. 2014. Tulee sellainen olo, että hallitsee itse omaa elämäänsä” Varhaisen tuen perhetyön prosessiarviointi asiakaspalautteesta. Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Espoo.
- Aronen, E. & Lindberg, N. 2016. Lasten ja nuorten käytöshäiriöt. Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 582-588.
- Danner, P. & Kippola-Pääkkönen, A. 2016. Toimintaterapian pääperiaatteita. Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 582-588.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. Tutki ja kirjoita. 15.-16. painos. Helsinki: Tammi.
- Holm, E. & Saari, J. 2015. Lapsiperheiden kokemuksia ja kehitysideoita varhaisen tuen palveluista. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Turku.
- Juusola, M. 2012. Levottomat aivot. ADHD ja Asperger vahvuuksina. Helsinki: Otava.
- Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen, A. 2007. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Helsinki: Edita.
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kaukonen, P. & Repokari, L. 2016. Lastenpsykiatrian palvelujärjestelmä. Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 437-442.
- Korpilahti, P., Arikka, H. & Wallden, T. 2014. Puheen- ja kielenkehityksen häiriöt. Teoksessa Alén, R., Pihko, H., Haataja, L. & Rantala, H. (toim.) Lastenneurologia (1. p.). Helsinki: Duodecim. 46-58.
- Kosunen, S-M. 2016. Ennaltaehkäisevä perhetyö Heinäveden kunnassa. Asiakasperheiden kokemuksia varhaisesta tuesta. Opinnäytetyö. Mikkelin ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Mikkeli.
- Kranowitz, C. S. 2015. Tahatonta tohellusta: Sensorisen integraation häiriö lapsen arkielämässä. (1. painos 2003). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kumlander, K. 2018. Palvelujen ja toiminnan kehittämistarpeet erityistä tukea tarvitsevien lasten perheille. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma. Valkeakoski.
- Lapsiperheiden varhaisen tuen yksikkö. 2018. Harjoittelun perehdytysmateriaali.
- Leskinen, M. & Ranne, M. 2016. Herkkyys voimavaraksi yhdistyksen tuella. Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Vantaa.

- Lindholm, P., Loukusa, S. & Paavola-Ruotsalainen, L. 2016. Puheen ja kielen erityishäiriöt. Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 203-216.
- Merioja, J., Tamsi, A. & Virtanen, A. 2015. ”Kuuntelu ja empaattinen ymmärrys helpottivat omaa ahdinkoa” Asiakkaiden kokemuksia ehkäisevästä perhetyöstä. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Hämeenlinna.
- Pihlaja, P. 2004. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen rakenteelliset ja ideologiset perusteet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY. 112-130.
- Pihlaja, P. 2018. Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus. 141-181.
- Pihlakoski, L. & Rintahaka, P. 2016. Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö (ADHD). Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 243-253.
- Rautio, S. 2016. Neuvolan perhetyö vanhemmuuden varhaisena tukena ja yhteistyönä. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino. 424-431.
- Rönkkö, L. & Rytkönen, T. 2010. Monisäikeinen perhetyö. Helsinki: WSOY.
- Saukkola, K. & Laane, T. 2017. Näe sydämellä. Luo arvostava yhteys lapseen. Kerava: Kirsi-Consulting Oy.
- Seppälä-Andelin, P. 2016. ”Se mitä lapsi kokee, on totta” Erityisherkan lapsen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Vantaa.
- Seppänen, P., Hansen, M., Janhunen, T., Kytöpuu, K., Salo, S., Tapio, N. & Vilén, M. 2010. Perhetyön työkalupakki täydentyy. Teoksessa Vilén, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivanen, R. (toim.) Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. 207-258.
- Sourander, A. & Marttunen, M. 2016. Lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden epidemiologia. Teoksessa Kumpulainen, K., Aronen, E., Ebeling, H., Laukkanen, E., Marttunen, M., Puura, K. & Sourander, A. (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. 1. painos. Helsinki: Duodecim. 116-123.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Vilén, M., Hansen, M., Janhunen, T., Kytöpuu, K., Salo, S., Seppänen, P., Seppänen, S. & Tapio, N. 2010a. Perhe ja perhetyö. Teoksessa Vilén, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivanen, R. (toim.) Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja. 10-59.
- Vilén, M., Tapio, N., Janhunen, T., Nissinen, L. & Seppänen, S. 2010b. Ammattina perhetyö. Teoksessa Vilén, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivanen, R. (toim.) Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja. 62-99.
- Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2013. Lapsuus - erityinen elämänvaihe. SanomaPro Oy: Helsinki.
- Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4. uud. p. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sähköiset

ADD-esite. 2011. Viitattu 22.11.2018. http://adhdtutuksi.fi/wp-content/uploads/2015/06/ADD_esite_netiversio_06_2015.pdf

ADHD-liitto. 2018. ADHD-perustietoa. Viitattu 25.7.2018. <https://adhd-liitto.fi/adhd-tietoa/lapset/adhd-perustietoa/>

Aivoliitto. 2018. Kielellinen erityisvaikeus lapsilla ja nuorilla. Viitattu 12.8.2018. https://www.aivoliitto.fi/kielellinen_erytisvaikeus/kielellinen_erytisvaikeus

Erytisvoimia. 2018. Viitattu 12.11.2018. <https://erytisvoimia.fi/>

Ervamaa, S., Haahkola, K., Illi, M., Markkola, A., Tukiainen, H. & Suomalainen, K. 2015. Lasten ja nuorten palvelut 2020. Jotta yksikään lapsi tai nuori ei tipahda turvaverkon läpi. Sitra. Viitattu 10.11. 2018. https://media.sitra.fi/2017/02/23070242/Lasten_ja_nuorten_palvelut_2020-3.pdf

Huikko, E., Kovanen, L., Torniainen-Holm, M., Vuori, M., Lämsä, R., Tuulio-Henriksson, A. & Santalahti, P. 2017. Selvitys 5-12-vuotiaiden lasten mielenterveyshäiriöiden hoito- ja kuntoutuspalvelujärjestelmästä Suomessa. THL raportti 14/2017. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135839/THL_RAPO_14_2017_korj.web.pdf?sequence=1

Huttunen, M. & Jalanko, H. 2017. Puheen ja kielen häiriöt lapsella. Viitattu 21.11.2018. https://www.terveyskirjasto.fi/kotisivut/tk.koti?p_artikkeli=dlk00413

Ihmeelliset vuodet. 2018. Viitattu 26.7.2018. <http://ihmeellisetvuodet.fi/ihmeelliset-vuodet>

Perälä, M-L., Salonen, A., Halme, N. & Nykänen, S. 2011. Miten lasten ja perheiden palvelut vastaavat tarpeita? Vanhempien näkökulma. THL raportti. Viitattu 13.11.2018. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80090/27f8cf8eb-8fa8-402a-b3a0-e26dd8a7ba6d.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Pihlaja, P. & Neitola, M. 2017. Varhaiserityiskasvatus muuttuvassa varhaiskasvatuksen kentässä. Viitattu 23.7.2018. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/ka4_2809171616.pdf

Papunet. 2018. Viitattu 6.8.2018. <http://papunet.net/>

Sosiaalihuoltolaki. 1301/2014. Viitattu 24.7.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki#a1301-2014>

STM. 2004. Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Viitattu 29.10.2018. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74223/Opp200414.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

STM. 2018. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE). Viitattu 7.11.2018. <https://stm.fi/hankkeet/lapsi-ja-perhepalvelut>

Suomen mielenterveysseura. 2018. Kasvun tuki - Vaikuttavaa varhaista tukea lapsiperheille. Viitattu 7.11.2018. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehitt%C3%A4mistoiminta/lapset-ja-nuoret/kasvun-tuki-%E2%80%93-vaikuttavaa-varhaista-tukea-lapsiperheille>

TENK. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Viitattu 31.7.2018. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

THL. 2015. Lapsen etu. Viitattu 25.7.2018. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/sosiaalipalvelujen-jarjestaminen/lapsen-etu>

THL. 2016. Dialogisuus ammattilaisen ja perheen välillä. Viitattu 29.10.2018. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/varhainen-avoin-yhteistointa/dialogisuus_ammattilaisen_ja_perheen_valilla

THL. 2018. Lapsi- ja perhepalveluiden muutohjelma (LAPE). Viitattu 12.8.2018. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->

Tirkkonen, T. 2018. Perhetyö. Viitattu 24.7.2018. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/perhetyo>

Vantaan kaupunki. 2018a. Lapsiperheiden palvelut. Huoli lapsesta tai nuoresta. Viitattu 22.11.2018. http://www.vantaa.fi/terveys-ja_sosiaalipalvelut/lapsiperheiden_palvelut

Vantaan kaupunki. 2018b. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala. Perhepalvelut. Viitattu 10.11.2018. http://www.vantaa.fi/hallinto_ja_talous/organisaatio/sosiaali-ja_terveydenhuollon_toimiala/hallinnon_ja_vastuuhenkiloiden_yhteystiedot

Vantaan perhekoutsit. 2018. Viitattu 22.11.2018. http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/122842_vantaan_perhekoutsit_esite_net.pdf

Liitteet

Liite 1: Tiedote tutkimuksesta	67
Liite 2: Teemahaastattelurunko.....	68
Liite 3: Suostumuslomake	69

Liite 1: Tiedote tutkimuksesta

Vantaa 13.9.2018

Hyvä huoltaja,

Olen sosionomiopiskelija Laurean ammattikorkeakoulusta. Olen tekemässä opinnäytetyötä aiheesta perhetyö erityistä tukea tarvitsevien lasten perheiden tukena. Tutkittavina ovat Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyön asiakkaat. Etsin tutkimukseen perheitä, joissa on 0-8-vuotiaita erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Tutkin, millaisin keinoin erityistä tukea tarvitsevien lasten perheitä tuetaan perhetyössä ja miten perheet itse kokevat hyötynsä perhetyöstä. Tämän opinnäytetyön avulla voidaan kehittää Vantaan kaupungin varhaisen tuen perhetyötä, joten osallistumisellasi on merkitystä.

Haastattelu on yksilöhaastattelu, joka nauhoitetaan ja puhtaaksikirjoitetaan. Aikaa haastatteluun olisi hyvä varata noin 1-1,5 tuntia. Haastattelupaikka ja -aika on hyvin sovittavissa aikataulujenne ja toiveidenne mukaan. Tutkittavan henkilöllisyyttä ei paljasteta missään vaiheessa tutkimusta ja hän pysyy anonyymina opinnäytetyöraportissa. Haastatteluaineisto tulee pelkästään minun käyttööni tätä opinnäytetyötä varten. Opinnäytetyön julkaisun jälkeen haastatteluaineisto hävitetään. Haastateltavalla on oikeus kieltäytyä osallistumisesta tutkimuksen joka vaiheessa. Haastattelusta kieltäytyminen tai sen keskeyttäminen missä vaiheessa tahansa eivät vaikuta asiakkuuteen eikä palvelujen saatavuuteen.

Jos haluatte osallistua tutkimukseen, voitte ottaa yhteyttä työntekijäänne tai suoraan minuun. Vastaan mielelläni lisäkysymyksiin, jos niitä ilmenee.

Ystävällisin terveisin,

Eeva Kemppainen

eeva.kemppainen@student.laurea.fi

Liite 2: Teemahaastattelurunko

Haastatteluteemat ja -kysymykset

1. Haasteet / perheen tausta

- Perheen kohtaamat haasteet lapsen erityisyyden takia

Millaisia lapsen erityisen tuen tarpeesta johtuvia haasteita perheenne on kohdannut arjessa?

Miksi on haettu perhetyötä?

2. Perhetyö

- Perheen perhetyöhön liittyvät toiveet ja tarpeet
- Tavoitteet perhetyölle lapsen erityisyyden tukemiseksi
- Työskentelytavat ja -keinot
- Muut tukitoimet

Miten perhetyössä on osattu ottaa huomioon perheen erityistarpeet?

Mitä perhetyössä on tehty tavoitteiden saavuttamiseksi?

3. Hyöty / Kehittämistoiveet

Millaista hyötyä perhetyöstä on ollut?

Mitä työkaluja tai menetelmiä työskentelystä on jäänyt käyttöön arjen helpottamiseksi?

Miten toivoisitte, että perhetyötä voitaisiin kehittää erityislasten perheiden tukemiseksi?

Liite 3: Suostumuslomake

Haastattelusuostumus

Olen sosionomiopiskelija Laurean ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyötä aiheesta perhetyö erityistä tukea tarvitsevien lasten perheiden tukena. Opinnäytetyössä tutkitaan, millaisin keinoin erityistä tukea tarvitsevien lasten perheitä autetaan ja miten perheet itse kokevat hyötynensä perhetyöstä arjen tukemisessa.

Aineisto kerätään haastattelulla. Haastattelu suoritetaan haastateltavan kanssa sovituissa paikoissa ja sovittuun aikaan. Haastattelu äänitetään ja se kirjoitetaan puhtaaksi. Haastattelu on täysin anonyymi, eikä haastateltavaa voi tunnistaa opinnäytetyöraportissa. Anonymiteetti säilyy koko tutkimusprosessin ajan. Tiedot käsitellään ja säilytetään luottamuksellisesti vain tätä tutkimusta varten. Opinnäytetyön julkaisun jälkeen äänitetty ja puhtaaksikirjoitettu materiaali hävitetään.

Pyydän teiltä lupaa haastateltavaksi osallistumiseen. Osallistuminen on vapaaehtoista ja siitä voi kieltäytyä missä vaiheessa tahansa, jos koette sen aiheelliseksi. Haastattelusta kieltäytyminen tai haastattelun keskeytys missä vaiheessa tahansa eivät vaikuta asiakkuuteen eikä palvelujen saatavuuteen.

Vastaan mielelläni lisäkysymyksiin.

Ystävällisin terveisin,

Eeva Kempainen

eeva.kempainen@student.laurea.fi

Annan suostumukseni haastatteluun edellä mainituilla ehdoilla

Päiväys:

Allekirjoitus ja nimenselvennys: